

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

11.04 - КМР. 1787 «С» 2020.11.13.016. ПЗ

Луцкової Дарії Миколаївни

2021/р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри глобальної економіки

д.с.н., проф.

Вдовенко Н.М.

« » _____ 2021р.

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

Луцькової Дарії Миколаївни

Спеціальність

051 «Економіка»

Освітня програма

«Прикладна економіка»

Магістерська програма

«Регулювання аграрних ринків»

Орієнтація освітньої програми

освітньо-професійна

Тема магістерської роботи

«Державна регіональна політика економічного розвитку сільських територій»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від **13.11.2021 р. № 1787 "С"** Термін подання завершеної роботи на кафедру 2021.11.09 р.

Вихідні дані до магістерської роботи: закони України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та державні програми з питань розвитку аграрної сфери, дані Державної служби статистики України

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

- обґрунтувати концептуальні засади соціально-економічного розвитку сільських територій;
- обґрунтувати організаційно-економічний механізм функціонування сільських територій в умовах децентралізації;
- сформулювати концептуальні підходи до розвитку сільських територій на різних рівнях регулювання.

Перелік графічного матеріалу 28 таблиць, 4 рисунків

Дата видачі завдання **«30» жовтня 2020 р.**

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**

Кірейцева О.В.

(підпис)

Завдання прийняв до виконання

Луцькова Д.М.

(підпис)

НУБІП України

РЕФЕРАТ

4

Магістерська робота: 76 стор., 28 табл., 4 рис., 10 додатки, 80 джерел.

У сучасних умовах невід'ємною складовою розвитку України є розвиток сільських територій, спрямований на забезпечення належного рівня екологічних, економічних, соціальних умов життя населення на селі. Недосконале регулювання їх розвитку загострили природно-ресурсні та соціальні проблеми забезпечення сталого розвитку держави і її регіонів, що призвело до погіршення добробуту та соціального самопочуття населення. Особливості і характер змін в умовах сучасних викликів на сільських територіях є наслідком значної кількості суб'єктивних та об'єктивних аспектів.

Мета і завдання дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних та науково-практичних засад формування стратегічних напрямів регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій.

Об'єктом дослідження є процес функціонування і розвитку сільських територій України.

Предметом дослідження визначено сукупність теоретичних, методологічних та прикладних засад регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій України.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою роботи є діалектичний метод наукового пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ, положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань розвитку сільських територій, рекомендації науково-дослідних установ з досліджуваної проблеми.

За структурою дана магістерська робота складається із вступу, трьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Структура магістерської роботи відповідає поставленим цілям і завданням.

У першому розділі роботи розглянуто теоретичні засади державного регулювання сільських територій.

НУБІП України

У другому розділі досліджено трансформації умов розвитку сільських територій.

У третьому розділі запропоновано удосконалення державної регіональної політики економічного розвитку сільських територій.

Ключові слова: регулювання, соціально-економічний розвиток, методологія, організація, оцінка, стратегія, концепція, децентралізація, сільські території.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

6

ЗМІСТ

ВСТУП6

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Сільські території як економічна система та наукова категорія: сутнісні ознаки та функції9

1.2. Теоретичні моделі та засади державного регулювання розвитку сільських територій15

1.3. Світовий досвід регулювання державного розвитку сільських територій23

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ УМОВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

2.1. Оцінка сучасних трансформацій та рівня економічного розвитку сільських територій30

2.2. Характеристика соціальної складової розвитку сільських територій40

2.3. Еколого-економічні процеси на сільських територіях50

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Інтереси стейкхолдерів у формуванні механізму розвитку сільських територій55

3.2. Дерегуляція напрямів розвитку сільських територій61

3.3. Математичні моделі прогнозування соціально-економічного розвитку сільських територій70

ВИСНОВКИ82

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ84

ДОДАТКИ91

НУБІП України

НУБІП України

ВСТУП

7

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах невід'ємною складовою розвитку України є розвиток сільських територій, спрямований на забезпечення належного рівня екологічних, економічних, соціальних умов життя населення на селі. Недосконале регулювання їх розвитку загострили природно-ресурсні та соціальні проблеми забезпечення сталого розвитку держави і її регіонів, що призвело до погіршення добробуту та соціального самопочуття населення. Особливості і характер змін в умовах сучасних викликів на сільських територіях є наслідком значної кількості суб'єктивних та об'єктивних аспектів.

Розвиток сільських територій супроводжується низкою негативних тенденцій, які свідчать про прогалини в економічній політиці. Це змушує активізувати діяльність у напрямі децентралізації влади та впровадження сучасних принципів економічного реформування сільських територій, оскільки на сьогодні значимим трансформаційним аспектом, що обумовлює напрями соціально-економічного розвитку сільських територій, є саме децентралізація системи управління.

При обґрунтуванні процесів соціально- економічного розвитку сільських територій в наукових джерелах застосовують такі поняття як «розвиток», «економічний розвиток» і «сталий розвиток». Більшість тверджень учених базується на окремих аспектах розвитку, зокрема, економічному зростанні та структурній перебудові, задоволенні потреб технологічного прогресу, підвищенні рівня життя тощо. Розвиток сільських територій та підвищення рівня життя сільського населення є важливим державним завданням, від вирішення якого залежить збалансованість стратегічних цілей розвитку національної економіки: забезпечення продовольчої безпеки держави і конкурентоспроможності аграрної галузі, збереження поселенської мережі сільських територій, людського капіталу та раціональне використання природних ресурсів.

Питання підвищення ефективності формування та використання відтворювального потенціалу сільських територій знаходиться в полі зору як

вітчизняних вчених-економістів, так і органів влади і управління.

Разом із тим, незважаючи на суттєві напрацювання в означеному напрямі, існує необхідність поглибленого дослідження нових підходів до формування управлінської системи функціонування сільських територій в умовах інституційних трансформацій.

Це вимагає уточнення стратегічних підходів до розвитку сільських територій, опрацювання відповідних концепцій та розроблення рекомендацій прикладного характеру для суб'єктів регулювання різних рівнів, що зумовило вибір теми дослідження, її актуальність, наукове та практичне значення.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних та науково-практичних засад формування стратегічних напрямів регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій. Відповідно до мети було поставлено такі завдання і запропоновано їх вирішення:

- узагальнити підходи до ідентифікації поняття сільських територій та їх сутності, ознак і функціональні особливості;
- обґрунтувати концептуальні засади соціально-економічного розвитку сільських територій;
- узагальнити міжнародний досвід регулювання розвитку сільських територій;
- розробити типологізацію сільських територій за рівнем їх розвитку та регулювання;
- визначити передумови ефективного розвитку сільських територій на засадах тактичного залучення стейкхолдерів;
- обґрунтувати організаційно-економічний механізм функціонування сільських територій в умовах децентралізації;
- розкрити значення підприємницької діяльності в розвитку сільських територій;
- сформулювати концептуальні підходи до розвитку сільських територій на різних рівнях регулювання.

Об'єктом дослідження є процес функціонування і розвитку сільських територій України.

Предметом дослідження визначено сукупність теоретичних, методологічних та прикладних засад регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій України.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою роботи є діалектичний метод наукового пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ, положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань розвитку сільських територій, рекомендації науково-дослідних установ з досліджуваної проблеми.

Робота базується на використанні загальнонаукових методів досліджень: теоретичного узагальнення; логико-історичного методу (для вивчення базових концепцій і теорій розвитку сільських територій); системного підходу (при розкритті сутності сільських територій та особливостей їх функціонування); термінологічного аналізу (для формування понятійного апарату дослідження проблем розвитку сільських територій); економіко-статистичного аналізу (при оцінюванні сучасного стану розвитку сільських територій); економетричного моделювання (виявлення впливу чинників на рівень розвитку сільських територій); групування і класифікації (для визначення типологізації розвитку сільських територій); абстрагування та формалізації (для обґрунтування детермінантів розвитку сільських територій, теоретичного узагальнення і формулювання висновків).

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій, нормативно-правові акти України, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державної служби статистики України, довідкові та інформаційні видання, інтернет-ресурси, власні емпіричні дослідження.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1 Сільські території як економічна система та наукова категорія: сутнісні ознаки та функції

Наукове обґрунтування та формування теоретико-методологічних основ соціально-економічного розвитку сільських територій як процес утвердження пізнання людиною найістотніших соціально-економічних та екологічних явищ і процесів базується, в першу чергу, на ґрунтовному вивченні поняттєво-категоріального апарату щодо визначення характерних ознак та функціональних особливостей. Характеристику сільських територій бажано розглядати з двох основних позицій: як складну і динамічну економічну систему та наукову категорію із власними складовими, глибинними зв'язками між ними, функціями, сучасними тенденціями розвитку та просторовими особливостями.

Виходячи із цих тверджень, наукове тлумачення категорії «сільська територія» вимагає всебічного дослідження напрацювань вчених та практиків, які займаються відповідними пошуками в Україні та світі. Враховуючи величезну кількість понять, які використовуються в сучасній економічній літературі, а саме: «село», «сільський сектор», «сільськогосподарський простір», «аграрні поселення», «сільська місцевість», «аграрна сфера», «сільський адміністративний район», тощо, надзвичайно важливо з'ясувати зміст поняття «сільська територія» в контексті збалансованого розвитку, що є предметом даного дослідження. Для початку розглянемо основні існуючі тлумачення досліджуваної категорії в літературних джерелах економічної науки, де є велике розмаїття її визначення.

Великий тлумачний словник сучасної української мови розглядає сільську територію як два терміни: «сільський» і «територія» [6, с. 1128]. Поняття «сільський» трактується, по-перше, як прикметник до слова «село» у таких відтінках:

• який міститься на території села; який відбувається у селі;
 • який живе, працює у селі, ті, що живуть у селі;

• властиві селу, мешканцям села (стосовно сільських звичаїв); пов'язаний з управлінням і самоврядуванням села.

По-друге, він означає ту територію, яка міститься поза межами міста, «(властиве не міській місцевості)». По-третє, з поміткою рідко вживаного трактування – те саме, що сільськогосподарський. У словосполученні «сільське господарство» розуміється

як галузь національної економіки, що охоплює різні види рослинництва, тваринництва, тобто тут вказаний термін трактується у таких аспектах) одержуваний

від сільського господарства; який переробляє продукти сільського господарства; який використовується у сільському господарстві; який обслуговує потреби сільського господарства, займається сільським господарством, стосовно до форм трудового кооперування в сільському господарстві; у якому переважає розвиток сільського господарства [7].

Термін «територія», як зазначається в іншому словнику-довіднику [46, с. 270], походить від латинського «terra», тобто земля, і означає частину земної поверхні у

визначених межах (кордонах) з властивими їй географічним положенням, природними та створеними діяльністю людей умовами і ресурсами, а також з

повітряним простором та розташованими під нею надрами. Територія з позицій дослідження подається як земельний простір, зайнятий населеним пунктом, підприємством, установою тощо; або увідтинку – простір, на якому поширені певні

явища і який не ототожнюється з географічним поняттям «місцевість» [6, с. 532, 1241]. У міжнародній практиці вживається термін «сільська місцевість» або

«сільський регіон (район)» [74, с. 8], визначення якого збігається з вітчизняним поняттям «сільська територія». Визначення «сільська територія» дає також у документах Організації з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) – це

сільський регіон (район), що охоплює людей, територію та інші ресурси суспільного ландшафту і маленьких населених пунктів за межами безпосередньої сфери економічної активності великих міських центрів [73, с. 72].

Українським центром менеджменту землі і ресурсів на основі використання ГІС-підходу сформовано систему класифікації земної поверхні України, яка враховує світові підходи до цієї проблеми.

Відповідно до такого підходу, сільські території (rural areas) – це території, які характеризуються малою щільністю населення, будівель, доріг і високою щільністю присадибних ділянок, садів, городів [19]. Позичивши ряду інших вчених-економістів щодо визначення поняття «сільські території» ми систематизували та відобразили у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «сільські території» в економічній літературі

Автори	Визначення поняття «сільські території»
С. І. Мельник [35, с. 342]	Історично сформований елемент поселенської мережі, що поєднує організаційну та функціональну сукупність селищ, сіл, хуторів, односімейних та інших утворень, які знаходяться під юрисдикцією сільських (селищних) рад
П. Т. Саблук, О. А. Бугуцький, М. К. Орлатий, Ю. О. Бугуцький, О. Г. Булавка [10, с. 257]; П. Д. Шаповал [63, с. 73]	Простір (селищних) рад
І. В. Прокопа [43, с. 50]	Не тільки «просторовий» ресурс, але й розташовані на території усі інші ресурси, в тому числі (і насамперед)
А. М. Третяк [61, с. 27]	люські, тобто населення, зосереджене в поселеннях Регіони, у яких переважають сільське і лісове господарство, з відповідним типом поселень
П. Т. Саблук [51, с. 8]	Уособлення всього того, чим вона наділена, що на ній розташовано, функціонує, використовується в інтересах громадян, які проживають і працюють на ній
В. В. Юрчишин [67 с. 7]	Складна і багатофункціональна природна, соціально-економічна й виробничо-господарська структура та характеризується сукупністю властивих кожній з них особливостей
А. Г. Мазур [33, с. 68-69]	Розглядає в контексті просторового розвитку, де основна увага акцентується на просторовій організації і формах розселення, які поступово абстрагуються в економічний простір як фактор економічного зростання. В результаті концентрації капіталу і виробництва сільська територія поступово еволюціонує у більш адміністративні центри міста

О. І. Павлов [39, с. 97]

Не тільки просторовий базис виробництва, а й природне середовище та місце життєдіяльності людей: гетерогенне, поліелементне та поліфункціональне утворення з населенням як системоутворюючим елементом. Вони складаються з природних, соціальних, виробничо-господарських, політичних складових, які перебувають під управлінським впливом владних інститутів, бізнесових структур та громадських організацій

І. В. Гончаренко [11]

Цілісна система зі своєю структурою, функціями, зв'язками із зовнішнім середовищем, історією, культурою, умовами життя населення, яка характеризується великою кількістю взаємопов'язаних підсистем різних типів з локальними цілями, багатьма контурами управління

В. П. Славов,
О. В. Коваленко [55, с. 69]

Економічно-екологічна категорія, що включає особливі природно-кліматичні та соціально-економічні умови, які визначають необхідність збалансування економічних потреб і екологічних застережень наявних ресурсів, зокрема природних, трудових, матеріальних, енергетичних, інформаційних, фінансових

О. В. Заставецька [26].

Вибудовує сутність поняття території на парадигмі єдності економічного і соціального розвитку

В. К. Терещенко [52, с. 12]

Поєднання просторової і виробничо-господарської бази та людського фактора, тобто адміністративно-територіальне утворення, яке характеризується наявністю сільських населених пунктів, переважною кількістю сільського населення та домінуванням аграрного способу виробництва

М. П. Талавиця [59, с. 110]

Системне явище, яке, крім території як такої, включає в свою орбіту все те, що на ній у тій чи іншій формі функціонує або є її складовою

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [44]

Адміністративно-територіальними одиницями в країні визнаються область, район, місто, район у місті, селище, село

Проект Закону України
«Про планування територіальної
інфраструктури сільської
місцевості» [41]

Територія, на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15–50 відсотків

Примітка. Систематизовано автором.

Узагальнюючи вищевказані тлумачення поняття «сільські території» (зокрема у Додатку А), можна виділити декілька підходів до категоріально-поняттєвого апарату дослідження, як економічний; географічний, адміністративний; соціальний; галузевий; системний. Економічний підхід розглядається нами як логічна трансформація просторової організації та сільської території в економічний простір у

результаті концентрації виробничих ресурсів, зокрема природних, трудових, матеріальних, енергетичних, інформаційних, фінансових, та його процесу для забезпечення економічного зростання. Економічною базою розвитку сільських територій є, виробництво, потенціал якого формують різноманітні суб'єкти господарювання [14, 1; 2; 7, с. 238–243; 31, с. 324–330; 32, с. 132–139].

Географічний підхід базується на чіткому розмежуванні системних ознак сільської території і сільської місцевості.

Соціальний підхід до визначення сутності сільської території пов'язаний із наявним сільським населенням території, яке паралельно із людським ресурсом формують трудовий потенціал села і є одним із визначальних факторів формування територіальної системи.

Як свідчать багаторічні дослідження, значна частина вчених-економістів соціальною першоосновою села вважають селянство [66, с. 7–8; 43, с. 146–152; 8, с. 540–545; 42, с. 339–344, 78, с. 139–146; 19, с. 96–103], бо відродження сільського господарства й села можливе лише за умови підпорядкованості соціально-економічних змін інтересам селян і населення конкретних сільських територій.

Адміністративний підхід полягає у формуванні сільських територій у межах існуючого адміністративно-територіального устрою держави з врахуванням історичних аспектів розвитку поселенської мережі, що поєднує сукупність селищ.

Галузевий підхід застосовується для вивчення природно-господарських систем сільської території. Базовими галузями аграрної сфери є сільське, лісове і водне господарство, як підсистеми, що мають свої особливості, зокрема термін природного циклу відтворення та природний характер ресурсів.

Системний підхід у даному випадку застосовується з метою комплексного розуміння поняття «сільські території», що уособлюють собою просторову місцевість з чіткими адміністративними межами, наділеними природою ресурсами, наявним населенням та функціональними господарськими структурами.

Значну роль у формуванні системної парадигми сільських територій відіграли наукові напрацювання таких фахівців як І. К. Бистрякова [4], Б. М. Данилишина [57], Я. В. Ковалюк [36], В. І. Куценко [30], Я. Б. Олійник [37], А. В. Степаненко [56], М. А. Хвесик [50], Л. Г. Чернюк [15], які розглядають наукові принципи комплексності організації території у схемах планування території областей України, поєднуючи витоки філософської школи, географічний детермінізм, наукові засади територіальної організації із соціально-економічними пріоритетами розвитку національної економіки.

Слід також зазначити, що в економічній літературі зустрічається ряд критеріїв формування поняття «сільські території». Серед них варто виділити, на нашу думку, найбільш пристосовані до цього поняття, які мали б вживатися на практиці:

- географічні (просторове розташування, величина території і кількість наявного сільського населення);
- виробничо-господарські (специфіка видів сільськогосподарської діяльності і несільськогосподарської зайнятості, які переважають);
- містобудівні й інженерного облаштування території (характер забудови об'єктів господарської діяльності, житлового фонду, соціальної та сервісної інфраструктури);
- соціологічні (норми спілкування, поведінки, рівень культурних зв'язків).

Як зазначає І. В. Гончаренко, така різноманітність критеріїв утруднює повне розкриття сутності сільської території в одному визначенні, адже її слід розглядати одночасно і як елемент територіальної організації національного господарства, і як елемент системи розселення, і як елемент соціальної організації суспільства – місця всіх сфер життєзабезпечення і життєдіяльності людини, загалом, як цілісну систему зі своїми структурою, функціями, зв'язками із зовнішнім середовищем, історією, культурою, умовами життя населення [10].

Таким чином, сільські території – складна, динамічна, комплексна природно-ресурсна, адміністративно-територіальна, соціально-демографічна, економіко-галузева система із наявними на ній сукупністю ресурсів, населенням, виробничими

структурами, що здатна розвиватись і як наукова категорія має притаманні їй ознаки, функції та взаємозв'язки.

1.2 Теоретичні моделі та засади регулювання розвитку сільських територій

Різноманітність підходів до визначення сутності сільських територій, розглянутих у попередніх підрозділах дослідження, їх структури, ендогенних та екзогенних зв'язків, можливих концептуальних варіантів розвитку спричинена об'єктивними та реальними умовами функціонування сучасного українського села, масштабами і специфікою проблемних питань розвитку сільських територій нашої країни. Усе це визначає необхідність переосмислення регулювання територіального розвитку, що лежить в основі найважливіших напрямів перетворень в Україні та формування ефективної політики сталого розвитку сільських територій.

Слід зазначити, що за останні роки у національній економіці процес формування регіональної політики та механізми її реалізації здійснювались за двома напрямками – практичним та теоретичним [12]. На наш погляд, ці напрями є взаємоузгодженими і мають реалізовуватися послідовно: від теорії до практики, тобто фактичному виконанню процедурних дій політики мають передувати теоретичні обґрунтування формування наукової доктрини розвитку сільських територій.

Категоріальний апарат дослідження розвитку сільських територій має важливе значення, оскільки визначальною є керованість соціально-економічних процесів. Сучасне тлумачення розвитку потребує поглибленого вивчення категорії «регулювання» (від лат. *regulo* – впорядковувати, наводити порядок), яке означає сукупність методів і засобів спрямованого впливу певного керівного чинника, суб'єкта на об'єкт (систему) з метою його стабілізації і розвитку згідно з планом [32].

Осмислення процесу регулювання розвитку сільських територій базується на певному науково-теоретичному підґрунті, яке за час існування сучасного суспільства пройшло значний шлях еволюції.

В історії економічної науки виділено окремі методологічні платформи, а саме: традиційні «просторові» теорії розвитку регіону, теорія «полісів зростання» та

«центрів розвитку» (такі підходи започатковано у працях Ф. Перру та Ж. Р. Будвіля, теорія територіально-виробничого комплексу (започаткована в працях А. Пребета та ін.), сучасна теорія розвитку регіону в умовах активізації глобалізаційних процесів (В. Барнза, Л. Ледебура [3]).

Окрему групу складають теорії розміщення, які лягли в основу розроблення моделей регіонального аграрного сектора з позиції продовольчої безпеки населення регіону, де використано класичні теорії (сільськогосподарська – Й. Тюнена, промислова – В. Лаунхардта та А. Вебера [5], розміщення населених пунктів (теорія центральних місць) – В. Кристаллера), розміщення регіональних ринків і просторова теорія ціни О. Курно тощо). До іншої групи віднесено теорії розміщення соціалістичного періоду, до яких належать, зокрема, ступінчаста модель територіальної організації господарства та розселення, яка системно втілювалася у практику господарювання в Україні протягом другої половини ХХ ст.

У науковій літературі виділяють також теорії розвитку регіонів, в основі яких лежать макроекономічні моделі (Дж. Хікса [72], Л. Клейна, П. Самуельсона [62], Ф. Модільяні тощо). Такий підхід традиційно ґрунтується на тому, що території, як складові частини країни, залежать від тенденцій розвитку на макрорівні.

З цим не погоджується В. І. Копитко, який стверджує, що для виявлення внутрішніх тенденцій соціально-економічного розвитку територій необхідно використовувати теоретичні положення мікроекономіки [31, с. 631–642].

Слід виокремити теорії міжрегіональних економічних відносин, які включають теорії міжнародної торгівлі та інтеграції, що базуються на теоретичних принципах спеціалізації регіонів, сформульованих у працях А. Сміта, Д. Рікардо, Е. Хекшера, Б. Оліна та ін. У рамках зазначених підходів міжрегіональні економічні зв'язки розглядаються через формування своєрідних систем взаємодіючих регіонів.

Розглядаючи вищезгадані теорії територіальної чи регіональної економіки можна помітити, що частково кожна з них є основою формування політики розвитку сільських територій (табл. 1.2).

Еволюція теорій територіальної економіки та їх вплив на розвиток сільських територій

Назва теорії, фундатори	Зміст
Теорія «полюсів росту», Ф. Перру, Ж. Р. Будвіль	Може бути реалізована при створенні вільних економічних зон, технополісів, технопарків у межах сільських територій
Теорія сільськогосподарського штандорта або розміщення, Й. Тюнен	Використано абстрактні математичні моделі в теорії просторової економіки. Має важливе методичне значення, визнане в сучасній економічній науці
Теорія промислового штандорта або розміщення промисловості, В. Лаунхардт, А. Вебер	
Теорія центральних містей, В. Кристаллер	Дозволяє сформулювати загальні висновки про доцільність розселення на території. Її можна розглядати як теорію, що дає еталон системи розселення і територіальної організації господарства
Теорія просторової організації господарства, А. Льюїс	Розроблені основи теорії просторової економічної рівноваги
Теорії абсолютних та порівняльних переваг, А. Сміт, Д. Рікардо	Сформовано теоретичні основи регіональної спеціалізації та міжрегіональної торгівлі. Міжнародна (міжрегіональна) торгівля розглядається як спосіб отримання вигоди для кожного учасника
Теорії розвитку регіонів / теорії макроекономіки, Дж. М. Кейнс, Дж. Хікс, А. Хансен, Л. Клейн, П. Самуельсон, Ф. Модільяні	Розглядають територію, що має тенденції розвитку національної економіки, а також ідентичний об'єкт регулювання як на макро-, так і на мікрорівні
Теорія лібералізації міжрегіонального руху факторів виробництва, Е. Хекшер, Б. Олін	Обґрунтовано доцільність лібералізації не лише торгівлі товарами, а й міжнародного (міжрегіонального) переміщення факторів виробництва

Теорія територіального виробничого комплексу, У. Ізард, А. Пробст

Адаптовано методи макроекономіки для досліджень міжрегіональних зв'язків, розроблено моделі просторової рівноваги, формування промислового комплексу. Доведено, що саме населення є регіоноутворюючим ядром і визначає його економічний, соціальний і культурний розвиток

Регіональні ринки та просторові теорія ціни

Розглянуто віддалені у просторі автономні регіональні ринки, між якими встановлено економічні зв'язки. Визначено, що вільна торгівля між регіонами може привести до вирівнювання факторів виробництва та сприятиме скороченню розриву їх рівнів розвитку

Радянська школа регіональної теорії

Розроблено ефективні системи планування розміщення продуктивних сил і розроблено методи територіального розвитку

Сучасні теорії розвитку регіону, В. Барис, Л. Ледебурга і інші

Територія досліджується як багатофункціональна та багатоаспектна система. Регіональна економічна політика має концентруватися на створенні сприятливих умов для інноваційного розвитку менш розвинутих територій у різний спосіб

Примітка. Систематизовано автором.

Грунтовне дослідження теоретичних засад розвитку сільських територій привело в науковому сенсі до виділення підходів на основі різного розуміння кінцевих результатів їх розвитку. Як свідчать наукові джерела, виявлені підходи базуються на різних чинниках конвергенції або дивергенції розвитку територій.

Завдяки такому тлумаченню теорій, що пояснюють розвиток сільських територій, вчені виділили декілька теоретичних підходів: неокласичний, кумулятивний та агломеративний (табл. 1.3). Неокласичний підхід, який представлений такими вченими як Р. Солоу, Т. Сван [113]; Менк'ю-Ромер; став основою для формування теорії конвергенції. Вона ґрунтується на методології теорій регіонального економічного зростання неокласичного напрямку в умовах розроблення різноманітних моделей збіжностей.

Таблиця 1.3

Характеристика теорій економічного розвитку

Компоненти порівняння	Теорії економічного розвитку		
	неокласичний підхід	кумулятивний підхід	агломеративний підхід
Теорії й моделі	Модель збіжності Р. Солоу і Т. Свана, Мэнкью–Ромер–Уэйла, Барро–Сала–Мартін	Теорія полюсів росту (Франсуа Перру)	Модель «ядро-периферія» Мюрдаля й Хіршмана
Основні терміни	Агрегування (макро) або двосекторальна регіональна економіка	Галузі промисловості	«Випадковий» фактор, агломерація, ефект від масштабу
Основні рушійні сили	Підвищення темпу економічного росту, вимірюваного в показниках на особу	Структурні зміни економіки, викликані ростом у «провідних» галузях і «ефект збільшення» цих змін через «канали поширення»	Випадковий фактор, наприклад, відкриття мінеральних родовищ, або розвиток експорту продукції харчової промисловості
Джерела розвитку	Схильність до заощаджень, що підтримує інвестиції й формування капіталу	«Провідні» галузі, що є полюсами росту	Зростання реальних зарплаті висока віддача від капіталу породжують зростаючу віддачу від масштабу й розвиток агломерації, що виражається в підвищенні продуктивності праці й капіталу як функції темпу росту регіонального випуску
Сильні й	Сильною стороною цих моделей є, по-перше, володіння більшими можливостями для вирішення проблеми	Сильна сторона: теорія Перру визнана базовою теорією ініціації й поширення розвитку.	Перевагою цієї моделі є використання просторових факторів як внутрішніх (ендогенних) джерел росту регіонів і наслідків

слабкі
сторони

збіжності, по-друге,
визначення швидкості
конвергенції. Слабким
місцем є
неврахування
регіональних або
просторових
факторів, і тому вони
знамали критики
багатьох економіко-
географів Заходу

Слабка
сторона: у ній
невраховується
значення малих
підприємств;
регіональна
політика
орієнтована на
великі
підприємства,
які майже
ігнорують
специфіку
регіону

недосконалої
конкуренції. Однак у
моделі недооці-
нюється
роль міжнародного
впливу, недостатньо
уваги приділяється
соціальним
аспектам регіонального
розвитку, таким як
бідність і
диференціювання
доходів,
безробіття, міграція

Відноше
ння до
конверге
нції /
диверген
ції

Спадна гранична
віддача від капіталу
пояснює (підтверджує)
конвергенцію

Домінує ріст у
центрах
концентрації
«провідних»
галузей, що є
причиною
дивергентних
процесів

Причиною
нерівномірного розвитку
регіонів
вважається рівень
агломерації виробничої
діяльності, викликаної
зростаючою віддачею
від масштабу

Примітка. Систематизовано автором.

Однак дослідження показали, що дані моделі також легко можуть бути застосовані в межах однієї країни, оскільки, по-перше, розвиток різних територіальних утворень у рамках однієї країни можна зіставити з відмінностями між країнами, а, по-друге, «фактори виробництва менш мобільні на рівні країни, ніж на рівні регіонів однієї країни» [71].

Однак на практиці розвитку сільських територій така абсолютна збіжність мало ймовірна. Тому розроблені моделі, в яких використовується умовна збіжність, визначають, що кожна територія має свою траєкторію стійкого зростання, тобто усувається одне з обмежень моделі – про необхідність однакової норми заощаджень [68, с. 140–141]. За допомогою моделі конвергенції вирішується ряд проблем збіжності, оскільки недостатній розвиток фізичного капіталу може компенсуватися людським і соціальним капіталом, і навпаки [68, с. 145].

Окремі вчені-неокласики також стверджують про ще одну особливість територіального розвитку. Йдеться про те, що зближення міжрегіональних

відмінностей економічного розвитку здійснюється механізмом стихійного ринку, згідно з яким фактори виробництва переміщуються в ті регіони, де за них платять більше.

Цей механізм ґрунтується на базових положеннях теорій порівняльних переваг Д. Рікардо, співвідношення факторів виробництва Хекшера-Оліна, моделі вирівнювання цін на фактори виробництва (або теореми) Хекшера-Оліна-Самуельсона, а також теорії конвергенції Солоу і Свана, Менк'ю-Ромер-Уейла, Барро, Сала-і-Мартін.

Відповідно до цих підходів, в умовах мобільності факторів виробництва капітал переміщується з високорозвинених територій у менш розвинені через низьку норму прибутковості щодо другої групи територій. Трудові ресурси, навпаки, переміщуються в високорозвинені райони, де рівень заробітної плати набагато вищий, ніж у менш розвинених регіонах.

Найяскравішими представниками теорій кумулятивного підходу економічного розвитку є Г. Мюрдаль, А. Хрішман, Ф. Перру, Х. Річардсон, Дж. Фрідман, Т. Хегерstrand, Ж-Р. Будвіль, П. Потье, Х. Р. Ласуєн, Х. Гірш. Основу цих моделей складають такі базові положення: виникнення центрів зростання та каналів його поширення в просторовій економіці; утворення агломерацій і центральних місць; дифузія нововведень, розвиток периферійних територій; постійна віддача від масштабу; нерівномірне зростання в умовах вільної конкуренції.

Однією з найвідоміших кумулятивних теорій є теорія «полюсів зростання». Вперше її висунув французький економіст Ф. Перру. Згідно з цією теорією, зростання економіки країни в усіх регіонах відбувається нерівномірно, тобто з'являється в деяких точках або полюсах зростання, з мінливою інтенсивністю поширюється по різних каналах і з певним змінним ефектом – на всю економіку. Регіональне зростання не забезпечує зближення рівнів економічного розвитку територій, хоча можливе деяке вирівнювання шляхом розподілу «ефектів збільшення».

Агломеративний підхід розглядає територіальний розвиток як процес перманентної зміни конвергентних та дивергентних тенденцій в залежності від сформованих умов. До числа найвідоміших вчених – представників сучасних

агломеративних теорій регіонального зростання належать П. Кругман, М. Фуджіт, Т. Мор, Е. Венаблес, Д. Пуго, Дж. Харріс, А. Пред, Р. Фіані, Г. Мюрдаля, А. Хіршман, А. Гільберт, Дж. Гаглер, Дж. Еллісон, Е. Глейзер, Д. Девіс, Д. Вайнштайн.

У моделі «ядро – периферія» Мюрдаля і Хіршмана джерела регіонального розвитку пов'язуються з випадковим фактором, наприклад, відкриттям мінеральних родовищ. У цьому випадку зростання реальних зарплат і висока віддача від капіталу породжують зростаючу віддачу від масштабу виробництва і розвиток агломерації, що виражається у зростанні продуктивності праці й капіталу як функції темпу зростання регіонального випуску.

Окремі вчені пропонують звернути увагу на теорії циклів індустріального розвитку Й. Шумпетера та «довгих хвиль» М. Кондратьєва, згідно з якими розвиток сільських територій можна розглядати як процес, що складається з двох стадій [47]:

1. Відродження сільських територій – досягнення такого ступеня соціально-економічного розвитку, при якому доходи території від використання її ресурсів і виробничих потужностей покриватимуть витрати, необхідні для забезпечення нормального рівня проживання сільських жителів.

2. Сталий розвиток сільських територій – стадія розширеного відтворення, тобто досягнення такого ступеня соціально-економічного розвитку сільських територій, при якому доходи від використання їх ресурсів і виробничих потужностей покриватимуть витрати, необхідні для подальшого соціально-економічного розвитку, та забезпечуватимуть вищий від нормативного рівень життя їх жителів і подальший розвиток села.

Оцінюючи еволюцію наукових підходів та теоретичних знань про категорію «сільські території», їхній економічний розвиток, можна стверджувати про формування сучасного тлумачення цих процесів.

На національному рівні об'єктом регулювання виступає сільська територіальна підсистема, а метою регулювання є всебічне сприяння виконанню сільськими територіями життєво важливих функцій для населення за рахунок створення

правових, економічних, фінансових, організаційних передумов функціонування економічної, соціальної та екологічної підсистем сільських територій [17].

Ефективність регуляторних функцій на цьому рівні залежить від механізму розподілу владних повноважень між центральними органами виконавчої влади та територіальними органами державної влади [40, с. 128–132, 139].

Згідно з сучасною науковою думкою, що сформувалася в трансформаційний період, для проблем розвитку сільських територій в Україні характерні дві основні риси: перехід від галузевого підходу до розуміння сутності та ознак територіального підходу розвитку; дослідження сільських територій як складного системного утворення, що є самостійним складним об'єктом процесу регулювання. Це, в свою чергу, потребує подальших наукових досліджень методологічних основ розвитку сільських територій та вивчення світового досвіду регулювання.

1.3 Світовий досвід регулювання розвитку сільських територій

Розвиток сільських територій у сучасних соціально-економічних реаліях не можна розглядати обмежуючись лише вітчизняним досвідом, враховуючи належність будь-якої країни до світового співтовариства. Загалом слід констатувати, що розвиток сільських територій як проблематика вітчизняних наукових досліджень з'явилася відносно нещодавно і базується, як правило, на постулатах західної науки в контексті вивчення поняття «rural development».

Застосування основних положень наукових доктрин і практик з розвитку сільських територій відбувається у трьох напрямках:

1. Копіювання зарубіжного досвіду та некритичне його сприйняття без урахування національних особливостей.
2. Ігнорування досвіду інших країн у сфері розвитку сільських територій.
3. Спроби знайти власний шлях розвитку сільських територій.

Досвід розвинених країн відносно подальшого розгляду можливостей соціально-економічного розвитку сільських територій засвідчує, що існують

фундаментальні суспільно-політичні принципи сталого розвитку, яких треба дотримуватись поряд і в узгодженості з національними особливостями соціально-економічних відносин:

- принцип раціональної економічної свободи, на базі якої формується змішана економіка, що забезпечує необхідну кількість робочих місць і достатнє виробництво товарів та послуг для суспільства;

- трудові відносини в суспільстві будуються на принципах соціального партнерства держави, працівників та роботодавців;

- принцип обов'язкового державного регулювання ринкових відносин, досягнення оптимальних для суспільства, природи та людини рівнів та співвідношень виробництва і споживання;

- держава в усіх своїх діях дотримується принципу соціальної справедливості, що супроводжується перерозподілом суспільного продукту на користь менш працездатних та нужденних;

- дотримання принципу демократичного колективного управління виробництвом та соціальною сферою суспільства, що забезпечує оптимально можливий ступінь соціальної солідарності. Сукупність цих правил і є сутністю соціально орієнтованого управління.

За твердженням В. В. Юрчишина, західна наука останніми роками основну увагу приділяє адаптації людського розвитку як пріоритету розвитку сільських територій. Це досить фундаментальне положення, яке потребує осмислення й адаптації в умовах України [16].

Так було не завжди. Досвід різних країн показує, що основними принципами економічних реформ та, відповідно, політики розвитку сільських територій з початку ХХ ст. була підтримка бізнесу і виробництва загалом. Пізніше це етосувалося розвитку сільської інфраструктури та диверсифікації виробництва.

Країни ЄС та США досягли у цьому певних успіхів. Нині ці країни переглянули свої цілі й визначили за необхідне виділяти більше коштів на підвищення якості життя населення загалом [29, с. 395–407].

У міжнародній практиці для окреслення сільських територій зазвичай використовують визначення Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), де територіальну одиницю вважають сільською, якщо щільність населення нижча, ніж 150 жителів на квадратний кілометр.

ОЕСР розглядає муніципалітети як мінімальні одиниці, а номенклатура територіальних одиниць для статистики (від французької аббревіатури прийнято найменування NUTS) має ієрархічну класифікацію з наступними градаціями: NUTS 1 – територія країни; NUTS 2 – територія регіону; NUTS 3 – округ, область; NUTS 4 – частина регіону, райдинг, асоціація комун тощо; NUTS 5 – комуни, муніципалітети.

За класифікацією ОЕСР на рівні NUTS 3 розрізняють три типи територіальних одиниць:

1. Переважно сільські території, де більше 50 % населення живе в сільській місцевості (щільність населення менше 150 осіб на квадратний кілометр).
2. Відносно сільські території, де від 15 до 50 % населення живе в сільській місцевості.
3. Переважно міські території – менше 15 % населення живе в сільській місцевості [69; 110].

У 2006 році Національний центр освітньої статистики США (National Center for Education Statistics – NCES) розробив нову класифікаційну систему з метою уточнення класифікації сільських областей.

За цією системою територію США розділяють на чотири групи: великі міста (cities), приміські райони (suburban), містечка (towns) та сільські поселення (rural settings) [77; 78].

Таким чином, можна стверджувати, що у кожній країні світу досвід розвитку сільських територій базується і залежить від особливостей адміністративно-територіального устрою, що сформувався під впливом природно-географічних, соціально-економічних і демографічних чинників та потреб державного управління (табл. 1.4).

Особливості адміністративно-територіального устрою окремих країн

Модель організації місцевого управління	Країна	Устрій держави	Адміністративно-територіальні рівні
Англо-саксонська	США	Федеративний	Штат Графство Тауншип (таун)
	Великобританія	Унітарний	Графства Громада (прихід)
Континентальна	Франція	Унітарний	Регіон Департамент Округ Кантон Комуна
	Італія	Унітарний	Області Провінції Комуни
	Польща	Унітарний	Воєводство Повіт Гміна
Змішана	ФРН	Федеративний	Земля Округ Громада
	Японія	Унітарний	Префектура Муніципалітет

Примітка. Систематизовано автором.

На основі цього протягом певного періоду часу була сформована ідеологічна платформа, що відповідала інтересам конкретної держави та визначала чіткі інструменти впливу на розвиток сільських територій.

У наукових джерелах виділяють кілька етапів розвитку сільських територій та управління ними в західних країнах світу (табл. 1.5)

На основі пройдені еволюції наукових підходів до реалізації політики соціально-економічного розвитку та утвердженого державного устрою у світі сформувалося декілька моделей розвитку сільських територій та його підтримки:

- перша модель – реалізація різноманітних програм підтримки незалежно одна від одної (США, Мексика, Нова Зеландія);
- друга модель – механізми та інструменти державної підтримки закріплені

законодавчими актами (Європейський Союз, Канада, Туреччина) [21].

Таблиця 1.5

Еволюція напрямів політики щодо розвитку сільських територій у західних країнах світу

Етап розвитку	Характеристика етапу
30-і рр. XX ст.	Руйнівна криза 1929–1933 р. донеда важливість і необхідність вивчення проблем соціально-економічного розвитку територій. Програми з розвитку територій одержали найбільше поширення у Великобританії й США. Наприклад, у Великобританії в 1933 році для проведення антикризової політики держави були виділені «спеціальні райони», тому що спад виробництва спостерігався традиційних галузях промисловості й у деяких аграрних районах
40 – 50-і рр. XX ст.	Цей період характеризується також спадом виробництва в традиційних галузях промисловості, що стало наслідком післявоєнної економічної кризи. Криза найбільшою мірою проявилася в країнах Західної Європи та частково в деяких штатах США, що підштовхнуло уряд до активного освоєння слабозрозвинених територій: Аляски, північних районів Скандинавії й Канади
60 – 70-і рр. XX ст.	У цей період була визнана ефективність формування системи регіональної політики, що одержала своє поширення в розвинених країнах Заходу
Середина 70-х рр. XX ст. – 1993 р.	Після кризи 1974 р. на перший план вийшли цілі, що мають макроекономічний характер, а не регіональний. Іншими словами, програми розвитку територій відійшли на другий план. У 1993 р. були підписані Маастрихтські угоди, що дало основу для здійснення нової «наднаціональної» регіональної політики в рамках Європейського Союзу
1993 р. – по теперішній час	Після підписання Маастрихтських угод відбувається активний розвиток інтеграційних процесів (в основному на території ЄС), що характеризує перетворення «Європи національних держав» в «Європу регіонів»

Примітка. Систематизовано автором.

Ці моделі, як свідчать наукові джерела, мають ряд загальних рис та відмінностей.

Загальні риси державної політики країн світу за цими моделями слід згрупувати наступним чином:

1) надання суб'єктам програм права вибирати з переліку напрямів у рамках єдиної політики або програм різних відомств ті, які найбільше сприяють розвитку сільських територій конкретного регіону;

2) органам місцевого самоврядування надаються не тільки широкі права з реалізації програм розвитку сільських територій, а й адекватна фінансова підтримка за допомогою використання комплексу фінансових інструментів: прямі платежі населенню, програми грантової підтримки, кредити, гарантії за кредитами, податкові пільги, технічна допомога з чітким зазначенням умов їх застосування [75].

Що стосується відмінностей, то вони мають, на наш погляд, формальний характер, оскільки країни за першою моделлю відносин не формують єдиного програмного чи законодавчого документу, а надають ці повноваження місцевим органам самоврядування. Та головною особливістю цих напрямів, виходячи із їх змісту, є територіальний принцип спрямованості політики розвитку та відходу від підтримки за галузевим принципом чи певній групі підприємств [24].

Це потребує відповідної уваги науковців та практиків до регулювання розвитку сільських територій. На нашу думку, відсутність уваги до способу інтерпретації зарубіжного досвіду з розвитку сільської території стримує вироблення загально визнаної наукової концепції. Така концепція повинна гармонійно поєднувати вітчизняні наукові напрацювання у сфері розвитку сільських територій з тими напрацюваннями зарубіжних учених, що придатні до застосування в сучасних умовах функціонування України.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнення тлумачень поняття «сільські території» дозволило виділити декілька підходів до категоріально-поняттєвого апарату, які характеризуються сукупністю системоутворюючих ознак та наявністю природної, соціальної та економічної підсистем. Досягнення цих цілей відбувається через механізм реалізації функцій сільських територій, які запропоновано використовувати відповідно до їх структури. Розроблена концептуальна модель розвитку сільських територій з урахуванням рівнів впливу, стратегії реалізації, сфери впливу та цілей такого розвитку.

2. У моделі розвитку сільських територій виділено передумови його регулювання: територіальні (місце розміщення, ресурсні умови розвитку, адміністративна і функціональна здатність розміщення діяльності); соціально-економічні (стратегія функціонування підприємництва, моделі просторового розвитку та самоорганізації); екологічні (екологічні пріоритети, екологічні імперативи, екологічна безпека). Їх застосування визначає побудову ієрархії такого регулювання на чотирьох рівнях: національному, регіональному, районному та базовому із взаємозалежним поєднанням державного, самоврядного, ринково-інституціонального та громадянського регулювання.

3. Розвиток сільських територій у сучасних реаліях європейського вектора державотворення необхідно розглядати з позицій адаптації міжнародного досвіду підтримки просторового розвитку до умов національної системи регулювання та ідентифікаційних особливостей функціонування територіальних громад. Наукова концепція такого розвитку найбільш оптимально за своєю сутністю та роллю відповідає змішаній моделі, яка передбачає ефективне поєднання функцій централізованого регулювання та можливостей впливу громадянського сектора на удосконалення напрямів секторальної децентралізації.

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ УМОВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

2.1 Оцінка сучасних трансформацій та рівня економічного розвитку сільських територій

Одним із важливих напрямів дослідження питань функціонування та соціально-економічного розвитку сільських територій є виявлення та доведення взаємозв'язку між темпами економічного зростання, рівнем розвитку соціуму та належним станом природокористування.

Таким чином, запропонована нами система оцінювання передбачає проведення розрахунків за трьома блоками: економічним, соціальним та екологічним. Кожен із них характеризується набором показників, що згруповані за індикаторами тієї чи іншої ознаки розвитку сільських територій.

Економічний блок представлений чотирма індикаторами, до якого загалом входять 20 показників (табл. 2.1). Усі вони в комплексі формують оцінку розвитку сільських територій за критеріями: ресурсного забезпечення, економічного розвитку, інвестиційної привабливості та підприємницької активності. Вихідні дані та розрахунки індексів представлені у Додатку Б.

Ресурсний потенціал сільських територій оцінювали за допомогою показників щодо забезпечення жителів площею земель, об'ємом прісної води та наявними природними угіддями. Економічний розвиток загалом характеризується виробничими результатами найбільш важливіших галузей національної економіки, а також показників продуктивності праці та інфляції.

Розвиток не можливий без інвестування капіталу, тому ми дослідили рівень інвестування як в середині країни, так і ззовні. Останній індикатор свідчить про підприємницьку активність суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм.

Система індикаторів і показників з оцінки розвитку сільських територій за економічним блоком

Позначення показника	Стимулятор (дестимулятор)	Характеристика показників
Рівень ресурсного забезпечення (X₁)		
x ₁₁	Д	Площа земель господарського призначення на одну особу, тис. га
x ₁₂	С	Об'єм прісної води у ставках, водосховищах і підземних джерелах на одну особу, млн м ³
x ₁₃	С	Забезпеченість територій природними угіддями, %
Рівень економічного розвитку (X₂)		
x ₂₁	С	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) на одну особу, тис. грн
x ₂₂	С	Індекс промислової продукції, %
x ₂₃	С	Виробництво продукції сільського господарства на одну особу, тис. грн
x ₂₄	С	Індекс продукції сільського господарства, %
x ₂₅	С	Частка продукції тваринництва, %
x ₂₆	С	Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах, тис. грн
x ₂₇	С	Оборот роздрібною торгівлю на одну особу, тис. грн
x ₂₈	С	Коефіцієнт покриття експортом імпорту
x ₂₉	Д	Індекс споживчих цін, %
Рівень інвестиційної привабливості (X₃)		
x ₃₁	С	Капітальні інвестиції на одну особу, тис. грн
x ₃₂	С	Частка капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних з ними послуг, %
x ₃₃	С	Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на одну особу населення, тис. дол.
Рівень підприємницької активності (X₄)		
x ₄₁	С	Кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, од.
x ₄₂	С	Частка малих підприємств, %
x ₄₃	С	Фізичні особи-підприємці на 10 тис. осіб наявного населення, од.
x ₄₄	С	Частка виробництва продукції сільського господарства господарствами населення, %
x ₄₅	С	Частка підприємств, які отримали прибуток, %

Примітка. Розробка автора.

Для дослідження нами обрано національний та регіональний рівень регулювання розвитку сільських територій. Це забезпечить водночас формування інформаційної бази для прийняття управлінських рішень на національному рівні та поширення їх дію на кожен регіон, враховуючи цілісну картину результатів.

Тож, рівень ресурсного забезпечення спершу оцінювали за наявністю площі земель господарського призначення на 1 особу. У середньому по країні цей показник становив 1,37 га, при цьому його значення поступово знижується (табл. 2.2).

Враховуючи, що земля – це ресурс обмежений у площі, а його збільшення можливе лише за рахунок зниження чисельності населення, то показник вважаємо дестимулятором. Із втратою значною частини території він поступово знижується, що на даному етапі не є позитивним фактором.

Таблиця 2.2

Розрахунок показників за індикатором «Рівень ресурсного забезпечення»

Позначення показника	Значення		Роки				
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019	$X_{\text{сер}}$
x_{11}	2,22	0,41	1,45	1,37	1,35	1,35	1,37
x_{12}	1,36	0,33	0,69	0,73	0,74	0,74	0,73
x_{13}	0,59	0,12	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

Досліджуючи усю сукупність даних, встановлено, що у розрізі регіонів України існує достатня строкатість значень показників.

Так, згідно даних табл. 2.2 максимальне значення показника x_{11} дорівнювало 2,22 (Кіровоградська обл.). Близько цього рівня знаходяться також Чернігівська (2,12) та Херсонська (1,98) області. Мінімальне ж значення становить 0,41 (Закарпатська обл.) га. Подібний рівень також існує в Івано-Франківській (0,51) та Донецька (0,54) області.

Щодо забезпеченості населення питною водою, загалом на мешканця країни припадає 0,73 тис. м³ на рік. За висновками експертів цього цілком достатньо, однак у регіонах спостерігається кардинально протилежна ситуація.

Зокрема, найбільші запаси прісної води на 1 особу зберігаються у Київській (1,36) та Кіровоградській (1,15) областях. У більшості регіонів рівень забезпеченості складає нижче середнього значення. Найгірша ситуація в Дніпропетровській (0,45), Івано-Франківській (0,43) та Чернівецькій (0,33) областях.

Ще одним важливим показником, на наш погляд, є забезпеченість територій природними угіддями, частка яких у структурі земель відіграє ключову роль у збалансованому використанні природних ресурсів.

Таке середнє співвідношення дорівнює 0,25, тобто природні угіддя складають всього 25%, решта - використовуються для потреб громадян чи суб'єктів підприємницької діяльності.

Хоча вчені-екологи стверджують, що для забезпечення збалансованості землекористування їхня частка має становити від 40 до 60%. Закономірно, що такі значення притаманні карпатському та поліському регіонам.

Так, найвище значення показника становить у Закарпатській області (0,59). Щодо мінімального рівня забезпеченості, то воно притаманне одразу кільком областям: Кіровоградській, Миколаївській, Запорізькій, Дніпропетровській і Донецькій.

Наступним індикатором для визначення рівня функціонування сільських територій є економічний розвиток, що характеризується основними виробничими параметрами найбільш вагомих секторів національної економіки.

Це дозволяє оцінити виробничий потенціал галузей, які формують найбільшу частку валового національного продукту; тенденції у динамічному розрізі; стан та вплив на розвиток сільських територій тваринництва як соціально формуючої підгалузі, експортний потенціал країни та визначити інфляційні ризики (табл. 2.3).

Тож, спочатку ми оцінили обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) на 1 особу. Середній показник по країні за досліджуваний період становив 38,8 тис. грн та свідчить про незначне зростання протягом останніх чотирьох років.

Однак більшою мірою ця позитивна залежність пояснюється зниженням чисельності населення, ніж виробничим потенціалом галузей промисловості.

Середній показник по країні за досліджуваний період становив 38,8 тис. грн та свідчить про незначне зростання протягом останніх чотирьох років. Згідно даних табл. 3.3 значення першого показника з року в рік зростало – з 29,8 до 50,6 тис. грн.

Розрахунок показників за індикатором «Рівень економічного розвитку»

Позначення показника	Значення		Роки				
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019	X _{ср}
x ₂₁	85,47	6,87	29,8	33,2	40,5	50,6	38,8
x ₂₂	109,10	80,52	95,7	89,9	87,0	102,8	93,9
x ₂₃	12,04	2,13	5,6	5,9	5,6	6,0	5,8
x ₂₄	113,30	93,00	113,3	102,2	95,2	106,3	104,3
x ₂₅	51,58	16,97	30,4	29,3	29,7	27,3	29,2
x ₂₆	299,23	92,15	201,2	227,8	223,3	275,3	231,9
x ₂₇	28,83	8,60	19,6	21,0	24,1	27,6	23,1
x ₂₈	3,45	0,54	0,82	0,99	1,02	0,93	0,94
x ₂₉	124,90	99,5	100,5	124,9	143,3	112,4	120,3

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

Але у цей же період індекс промислової продукції становив менше одиниці та мав тенденції до падіння – з 95,7 до 87,0 відсотків. І лише за результатами 2019 р. перевищив попередній рік на 2,3%.

Розмах варіанції свідчить про надзвичайну різницю, оскільки мінімальне значення у сукупному масиві даних складає 6,87 тис. грн (Чернівецька обл.), а максимальне – 85,47 тис. грн (Дніпропетровська обл.). Це свідчить про орієнтованість окремих регіонів на промислове виробництво, а інших – ні. При цьому мінімальний індекс цієї продукції становив всього 80,5 (Луганська обл.) та 83,5 (Донецька обл.) відсотків.

Краща тенденція спостерігається у сільському господарстві, що сприймається у чиновницькому та науковому середовищі як традиційно базують сектор економіки для сільських територій з виробництва, працевлаштування та місця проживання. Безумовно, ця галузь є однією із потужних рушійних сил для розвитку сільських територій, та не єдиною, оскільки її необхідно розглядати основою у ефективному та раціональному використанні природних ресурсів та місця

проживання більш як 12 млн осіб.

Отже, за останні роки обсяг виробництва продукції сільського господарства на 1 особу був стабільним та складав 5,8 тис. грн. Це майже у 7 разів менше за аналогічний показник у промисловості, що підтверджує наші висновки щодо необхідності комплексного розвитку національної економіки на сільських територіях, а не лише однієї із них.

Позитивним є стабільне підвищення темпів росту валового виробництва продукції сільського господарства – у середньому на 104,3 відсотки. Слід також відзначити, що максимальний індекс росту становив 111,6% (Одеська обл.), що значно вище ніж загалом зростав ВВП країни.

Разом з тим зростає і продуктивність праці в галузі, особливо в аграрних підприємствах. Зокрема, за досліджуваний період нами встановлено, що середнє значення показника становило 231,9 тис. грн, а у кращих господарствах досягає 299,2 тис. грн (Сумська обл.), 298,8 (Хмельницька обл.) та 292,4 (Вінницька обл.). Найгірша ситуація у Закарпатській обл. (92,2 тис. грн).

Окремим показником ми виділили частку продукції тваринництва. Частка продукції тваринництва постійно знижується: з 30,4 відсотків у 2016 р. до 27,3 у 2016р. (в середньому – 29,2). Найнижчий рівень показника спостерігався у Кіровоградській (16,9%), Одеській (18,6) та Миколаївській (19,2) областях. Найвищий показник традиційно зберігається в Івано-Франківській (51,6), Закарпатській (48,6) та Волинській (43,4).

Частка продукції тваринництва постійно знижується: з 30,4% у 2016 р. до 27,3 у 2016 р. (в середньому – 29,2). Найнижчий рівень показника спостерігався у Кіровоградській (16,9%), Одеській (18,6) та Миколаївській (19,2) областях. Найвищий показник традиційно зберігається в Івано-Франківській (51,6), Закарпатській (48,6) та Волинській (43,4).

Поряд із цим, не слід забувати про сферу торгівлі, що входить до ключових секторів національної економіки та є невід'ємною частиною у функціонуванні сільських територій. Аналіз показав, що на 1 особу суб'єкти роздрібної торгівлі реалізують у середньому 23,1 тис. грн. Зважаючи на постійне зменшення

чисельності населення товарооборот збільшується і у 2019 р. становив 27,6 тис. грн, що свідчить або про поступове зростання купівельної спроможності, або інфляційного чинника.

Слід відзначити, що максимальне значення показника практично не відрізняється від середнього – 28,9 тис. грн (Харківська та Одеська області). Серед зрозумілих, суспільно-політичних причин, найнижчий рівень показника встановлено у Луганській (8,6) та Донецькій (13,2) областях.

У цих відносинах вплив інфляції є надто відчутним через різке підвищення індексу споживчих цін. Загалом, щороку ціни зростають на 120,3 відсотки, хоча у деяких регіонах спостерігалася навіть дефляція (це скоріше виняток, чим правило) – у 2016 р. Найбільшого темпу росту ціни досягли у 2018 р. – 143,3%.

Щодо зовнішньоекономічної діяльності, то загальний експорт України на жаль не перекриває «вхідний» імпорт держави. Так, коефіцієнт покриття експортом імпорту становить 0,94 і лише у 2018 р. склав 1,02, що було наслідком значної лібералізації відносин з країнами ЄС. Як показують дані, у більшості регіонів цей коефіцієнт становить більше одиниці, а в таких областях як Кіровоградська – 3,45, Донецька – 3,30, Миколаївська – 2,62 та Запорізька – 2,36. Однак у Київській області навпаки спостерігається негативна тенденція – 0,54.

Судження про розвиток не можна уявити без здійснення інвестицій у розбудову бізнесу, тож для оцінки рівня розвитку сільських територій одним із індикаторів обрано інвестиційну привабливість. У цій групі для аналізу виокремлено такі показники як капітальні інвестиції на одну особу, прямі іноземні інвестиції на одну особу, а також частку капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних з ними послуг.

За допомогою цих можна визначити стан інвестування внутрішніх та зовнішніх суб'єктів у національну економіку країни, що має безпосередній вплив на подальше економічне зростання.

Одним із ключових показників є обсяг капітальних інвестицій. Як свідчать дані табл. 2.4, у середньому за досліджуваний період на 1 особу населення України припадало 6,5 тис. грн коштів. Їх значення постійно зростає і у 2019 р. склало 8,5 тис.

грн. Однак аналіз у розрізі регіонів показав, що найвищий рівень інвестування припадає на Київську (14,2 тис. грн), а також Дніпропетровську (7,7) та Полтавську (7,3) області. Найнижчий обсяг інвестування спостерігається у Чернівецькій (2,6), Луганській (2,6), Херсонській (2,8) та Рівненській (3,1) областях.

Особлива увага у розвитку економічної складової сільських територій приділяється галузі сільського господарства, тому для визначення тенденцій та значення інвестування у цей сектор нами проаналізовано частку капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних з ними послуг.

Таблиця 2.4

Розрахунок показників за індикатором «Рівень інвестиційної привабливості»

Позначення показника	Значення		Роки				
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019	$X_{\text{ср}}$
x_{31}	14,23	2,55	5,9	5,1	6,4	8,5	6,5
x_{32}	44,05	2,55	7,1	8,6	11,0	14,1	10,2
x_{33}	1,56	0,05	1,25	0,95	0,85	0,89	0,98

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

Так, починаючи з 2016 р. частка інвестицій у цю галузь лише зростала: з 7,1 % до 14,1, тобто у двічі більше. У ситуації, коли промисловість характеризується темпами падіння обсягу виробництва, а земля чи не єдиний ресурс для отримання стабільного прибутку, це виглядає цілком закономірно.

В окремих регіонах цей показник досягає надзвичайно високих величин – майже половину усіх інвестицій області. Зокрема, у Кіровоградській області частка становить 44,1%, Чернігівській – 37,4; Херсонській – 37,3, а у Сумській – 32,2. Але існують також регіони, де бізнес приділяє сільському господарству мізерну увагу. У Закарпатській області частка інвестицій в аграрну галузь складає всього 2,6 відсотків, Донецькій 4,7; Львівській – 5,2; Дніпропетровській – 7,2.

Важливим аспектом розвитку сільських територій є зацікавленість іноземних партнерів в інвестуванні національних секторів економіки. Якщо розглядати показник обсягу прямих іноземних інвестицій на 1 особу, то в середньому на жителя країни припадає 0,98 тис дол США.

За чотири досліджуваних років значення показника постійно знижується: з 1,25 до 0,89 тис. дол. США. У розрізі регіонів найвищий рівень мали Дніпропетровська (1,57) та Київська (0,99); частина досягла показника на рівні 0,7–0,6 (Полтавська, Харківська, Івано-Франківська, Одеська).

Решта мають дуже низькі показники залучення іноземних інвестицій, особливо Чернівецька (0,07) та Тернопільська (0,05). У запропонованій системі оцінювання розвитку сільських територій нами також запропоновано вивчати підприємницьку активність, адже діяльність суб'єктів господарювання, їх масштаби та ефективність – надзвичайно важливий чинник як формування ВНД, так і способу залучення інвестицій.

Отже, за індикатором «Рівень підприємницької активності» нами обрано п'ять показників: кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення; частка малих підприємств; фізичні особи-підприємці на 10 тис. осіб наявного населення; частка виробництва продукції сільського господарства господарствами населення; частка підприємств, які отримали прибуток (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Розрахунок показників за індикатором «Рівень підприємницької активності»

Позначення показника	Значення		Роки					X _{ср}
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019		
x ₄₁	105,0	24,0	68,0	63,2	63,8	57,8	63,2	
x ₄₂	96,67	93,05	94,7	94,8	95,1	94,7	94,8	
x ₄₃	477,25	135,50	284,6	375,4	385,5	364,3	352,5	
x ₄₄	92,97	24,42	46,0	44,7	44,9	43,0	44,7	
x ₄₅	79,90	63,60	65,9	66,3	73,7	73,4	69,8	

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

Згідно даних Державної служби статистики України на 10 тис. осіб наявного населення у середньому за досліджуваний період припадає 63,2 підприємств. Цей показник за чотири роки постійно знижується навіть при зменшенні чисельності населення. Так, якщо у 2016 р. працювало 68 підприємств, то уже 2016 – лише 57,8. При цьому, найбільше таких суб'єктів припадало у Київській (105,0), Одеській (99,3)

та Миколаївській (90,0) областях.

Одним із критеріїв розвитку національної економіки у багатьох країнах є частка малого бізнесу. За цим показником ситуація стабільна, а його величина складає 94,8 відсотків.

Розмах варіації невеликий і дорівнює трохи більше 3 відсоткових пунктів. При загальному падінні кількості підприємств на 10 тис. осіб та стабільній частці малих підприємств напрашується висновок, що свою діяльність протягом 2016-2019 рр. припиняли різні за масштабами виробництва суб'єкти.

Особливими суб'єктами господарювання в умовах ринкової економіки для нашої держави стали фізичні особи: підприємці та господарства населення у сільському господарстві.

Дослідження показали, що на 10 тис. наявного населення припадає всього 352,5 од. ФОП. Їхня кількість протягом чотирьох років постійно зростала: із 284,6 до 364,3, що позитивно позначалося на сплаті податків та зборів до бюджетів різних рівнів. У розрізі регіонів найбільше значення показника спостерігалося у Харківській (477,3), Чернівецькій (437,0) та Одеській (426,8) областях.

Через відомі суспільно-політичні причини у Луганській та Донецькій цей показник є найнижчим в Україні: відповідно 135,5 та 172,5. Поряд із цим, низьким рівнем характеризується також Сумська (308,5), Івано-Франківська (310,3) та Кіровоградська (318,5) області.

У сільському господарстві, як відомо, значна частина валової продукції галузі виробляється населенням. Так, середній показник досліджуваного періоду складає 44,7%, хоча частка постійно скорочується: з 46,0 у 2016 р. до 43,0 у 2019 р. Такий стан речей наводить на висновок, що це не зовсім не відповідає ринковій моделі виробництва, але з іншого боку, не слід забувати, що така форма господарювання має про на існування, яка на сьогодні забезпечує реалізацію соціальної функції на сільських територіях.

Особливо це помітно у таких регіонах як Закарпатська область, де частка становить 93 %, Чернівецька – 76,5, Рівненська – 68,8 та Івано-Франківська – 68,1. Ситуація до навпаки спостерігається у Черкаській області – 24,4, Київській – 32,9.

Сумській – 33,8.

Останнім показником, що досліджувався, є частка підприємств, які отримали прибуток, що засвідчує рівень досягнення ефективної діяльності. Як свідчать дані, у середньому 83 відсотки є прибутковими і цей показник постійно зростає: з 79 у 2016 р. до 88 у 2019 р.

2.2. Характеристика соціальної складової розвитку сільських територій

Поряд із економічним блоком важливе місце займає оцінка соціальної сфери життєдіяльності населення. Соціальний блок представлений шістьма індикаторами, до якого загалом входять 36 показників (табл. 2.5). Вихідні дані та розрахунки індексів представлені у Додатку В.

Кожен із них є визначальним для оцінки розвитку соціальних процесів в сільських територіях та формують комплексне бачення їхнього становища. Першочергове та фундаментальне значення має демографічна ситуація, погіршення чи покращення якої формує основу в галузі підготовки дітей та економічної зайнятості населення. Визначальним критерієм якості життя на селі є наявна соціальна інфраструктура населених пунктів та забезпеченості комунікаціями житлового фонду.

Демографічну ситуацію сільських територій оцінювали за допомогою наступних показників: частки сільського населення, коефіцієнтів народжуваності та смертності, зокрема на 1 жінку, очікувану тривалість життя при народженні, демографічне навантаження на населення у віці 15-64 років, а також кількість шлюбів та розлучень.

У середньому по країні цей показник становив 30,9%, але залишається стабільним та знижується лише на 0,1 щороку. Досліджуючи усе сукупність даних у динаміці, встановлено, що у розрізі регіонів існує достатня строкатість значень показників.

Система індикаторів і показників з оцінки розвитку сільських територій за соціальним блоком

Позначення показника	Стимулятор (дестимулятор)	Характеристика показників
Рівень демографічної ситуації (Y₁)		
Y ₁₁	С	Частка сільського населення, %
Y ₁₂	С	Частка сільського населення молодше працездатного віку, %
Y ₁₃	С	Коефіцієнт народжуваності сільського населення, осіб
Y ₁₄	Д	Коефіцієнт смертності сільського населення, осіб
Y ₁₅	С	Сумарний коефіцієнт народжуваності на 1 жінку сільської місцевості, коефіцієнт
Y ₁₆	С	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років
Y ₁₇	Д	Демографічне навантаження на населення у віці 15–64 роки, осіб
Y ₁₈	С	Співвідношення кількості шлюбів і розлучень, коефіцієнт
Рівень освіти (Y₂)		
Y ₂₁	С	Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами, відсотків
Y ₂₂	С	Охоплення освітою дітей шкільного віку у розрахунку на 100 місць, відсотків
Y ₂₃	С	Частка економічно активних осіб з базовою загальною середньою освітою, %
Y ₂₄	С	Частка економічно активних осіб з повною загальною середньою освітою, %
Y ₂₅	С	Частка економічно активних осіб з професійно-технічною освітою, %
Y ₂₆	С	Частка економічно активних осіб з повною вищою освітою, %
Рівень зайнятості (Y₃)		
Y ₃₁	С	Рівень економічної активності, %
Y ₃₂	С	Рівень зайнятості, %
Y ₃₃	Д	Рівень безробіття, %
Y ₃₄	С	Частка зайнятих у реальному (матеріальному виробництві та сфері торговельних послуг) секторі економіки, %
Рівень розвитку інфраструктури (Y₄)		
Y ₄₁	Д	Сільські населені пункти, що знаходяться на відстані понад 5 км до ради, %
Y ₄₂	Д	Частка населених пунктів, що не мають дороги з твердим покриттям, %
Y ₄₃	Д	Частка населених пунктів, що не мають освітлення, %
Y ₄₄	Д	Частка населених пунктів, що не мають дошкільних навчальних закладів, %
Y ₄₅	Д	Частка населених пунктів, що не мають шкіл, %
Y ₄₆	Д	Частка населених пунктів, що не мають закладів культури, %
Y ₄₇	Д	Частка населених пунктів, що не мають цікавальних закладів, %
Y ₄₈	Д	Частка населених пунктів, що не мають торговельних закладів, %
Y ₄₉	Д	Частка населених пунктів, що не мають закладів побуту, %
Рівень дохідності населення (Y₅)		
Y ₅₁	С	Наявний дохід на одну особу, грн.
Y ₅₂	С	Номінальна заробітна плата, грн.
Y ₅₃	Д	Частка витрат на продовольчі товари і комунальні послуги у сукупних витратах, %

У ₄₄	Д	Частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, %
Рівень якості життя (У)		
У ₆₁	С	Сільський житловий фонд в розрахунку на 1 жителя, кв.м.
У ₆₂	С	Забезпеченість будівель водопроводом та каналізацією, %
У ₆₃	С	Забезпеченість будівель опаленням та газом, %

Примітка. Розробка автора.

Так, згідно даних табл. 3.6 мінімальне значення показника у 11 порівнювало 9,30 (Донецька обл.). Близько цього рівня знаходяться також Луганська (13,1) та Харківська (19,4) області. Максимальне ж значення становить 62,92 (Закарпатська обл.) га. Подібний рівень також існує в Чернівецькій (57,1) та Івано-Франківській (56,3) областях. Загалом на сільських територіях частка дітей становить всього 16,62%, але практично не змінюється, поступово зростає, нерівномірно по регіонах. Найбільша частка населення молодше працездатного віку у Рівненській (22,69) та Волинській (21,17) областях. Найгірша ситуація спостерігається в Луганській (12,41), Чернігівській (12,63) та Сумській (12,67) областях.

Таблиця 2.6

Розрахунок показників за індикатором «Рівень демографічної ситуації»

Позначення показника	Значення		Роки				
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019	У _{сер}
У ₁₁	62,92	9,30	31,0	30,9	30,8	30,8	30,9
У ₁₂	22,69	12,41	16,39	16,57	16,67	16,85	16,62
У ₁₃	161,18	62,54	123,05	121,97	110,58	105,59	115,30
У ₁₄	275,28	121,77	177,50	181,47	179,16	174,78	178,18
У ₁₅	2,37	1,41	1,83	1,83	1,71	1,64	1,75
У ₁₆	73,48	69,64	71,37	71,37	71,38	71,68	71,45
У ₁₇	635,5	438,0	508,0	516,0	516,0	519,0	514,8
У ₁₈	2,91	1,50	1,84	2,26	2,31	1,77	2,04

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

Проаналізовано два важливі фактори впливу на чисельність та його структуру. Це співвідношення новонароджених і померлих до чисельності сільського населення у розрахунку на 10000 осіб. Середній рівень коефіцієнту народжуваності за досліджуваний період складає 115,30, який з року в рік скорочується – з 123,05 до 105,59. Найгірший коефіцієнт лише 62,54 (Луганська обл.) та 79,41 (Донецька обл.), що пояснюється критичною суспільно-політичною ситуацією у регіоні.

Найкращого рівня народжуваності досягнуто у Рівненській (161,18), Волинській (145,91) та Закарпатській (142,57), хоча у більшості випадків показник не досягає рівня середнього. Коефіцієнт смертності сільського населення є набагато вищим – 178,18. Найменшого рівня досягнуто у Закарпатській (121,77), Чернівецькій (143,17) та Івано-Франківській (145,47) областях. Регіони з надзвичайно високим коефіцієнтом – Чернігівська обл. (275,28), Київська обл. (219,08) та Житомирській (211,61).

Загалом коефіцієнт народжуваності на 1 жінку сільської місцевості становить лише 1,75, що за висновками експертів недостатньо, оскільки для розширеного відтворення населення необхідно як мінімум 2,1. Ситуація погіршується, бо його значення постійно знижується – від 1,83 до 1,64.

Найнижчий рівень при цьому спостерігається у Луганській (1,41). Для прийняття управлінських рішень, особливо під час планування параметрів розвитку сільських територій, варто враховувати очікувану тривалість життя населення. Значення показника у середньому за 2016-2019 рр. дорівнювало 71,45. Найнижча очікувана тривалість життя спостерігається у Житомирській (69,64), а найвища – в Івано-Франківській (73,28).

Наступним є співвідношення чисельності осіб у непрацездатному віці до чисельності населення у працездатному віці (15-64 років). У розрахунку на 1000 осіб цей показник дорівнював 514,8 осіб. Навантаження збільшується: від 508,0 у 2016 р. до 519,0 у 2016 р.

Максимальне навантаження зафіксовано у Чернігівській (635,5) області. Найкраща в АР Крим (438,0), Херсонській (451,3) та Луганській (476,0) областях. Для оцінки впливу цих процесів на народжуваність є співвідношення кількості шлюбів і розлучень. На 1 розлучення в середньому припадає 2,04 зареєстровані шлюби. Найнижчий рівень був у Луганській (1,50) та Дніпропетровській (1,76). Найкращий рівень був у Закарпатській (2,91), Львівській (2,65) та Рівненській (2,64) областях.

Наступним важливим індикатором розвитку сільських територій є рівень освіти населення у сільських територіях.

Тож, спершу проаналізували охоплення дітей дошкільними навчальними

закладами. Лише 40,3% сільських дітей до 6 років відвідують дитсадки (табл. 2.7). Він є практично незмінним, хоча у деяких регіонах рівень охоплення сягає 55,5 відсотків (Херсонська обл.), 55,0 (Черкаська обл.), 54,5 (Миколаївська обл.) та 52,3 (Київська обл.). Найгірша ситуація спостерігається в Івано-Франківській (21,5), Львівській (25,5) та Волинській (34,0) областях.

Таблиця 2.7

Розрахунок показників за індикатором «Рівень освіти»

Позначення показника	Значення		Роки				
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019	У _{сер}
У ₂₁	55,5	21,5	41,0	40,0	40,0	40,0	40,3
У ₂₂	93,6	85,8	88,6	88,9	88,9	89,0	88,9
У ₂₃	6,2	1,0	4,7	2,1	2,0	1,9	2,7
У ₂₄	43,3	12,9	19,6	19,3	19,3	18,9	19,3
У ₂₅	33,9	16,4	26,0	26,5	26,2	26,6	26,3
У ₂₆	38,4	21,0	27,8	30,8	31,6	31,8	30,5

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49]

Щодо охоплення освітою дітей шкільного віку, то рівень доволі високий. Середній показник за 2016-2019 рр. - 88,9%. Його значення щороку зростає. Найменший рівень у Хмельницькому (85,6), Миколаївському (85,8) та Сумському (86,1) регіонах. Найкраща ситуація спостерігається у АР Крим (93,6) та Закарпатській (92,9).

Серед усіх економічно активних осіб (у віці 15-70 років) лише 2,7% мають базову загальну середню освіту, а в деяких випадках цей рівень сягає лише 1%. Львівська (1,0), Сумська (1,1), Харківська (1,3). Однак існують регіони, де низька освіченість притаманна 7% населення (Чернівецька обл.). Критично високим рівнем також характеризується Вінницька (6,2) та Закарпатська (5,8) області.

Щодо осіб з наявною лише повною загальною середньою освітою, то таких у середньому 19,3% і тенденція спостерігається до зниження значення. У 2016 р. показник склав 18,9. Мінімальний рівень - 12,9, а максимальний 43,3. Найнижче значення у Полтавській (12,9), Львівській (13,5) та Донецькій (14,8), а у Закарпатській (43,3), Чернівецькій (31,1) навпаки – найвищий.

Частка економічно активних осіб з професійно-технічною освітою – 26,3%, і

постійно зростає. Мінімальне значення - 16,4 % (Закарпатська обл.), а максимальне - 33,9% (Сумська обл.). Найнижчим рівнем характеризуються Чернівецька (22,0) та Вінницька (24,0) області, а найвищим – Львівська (32,7) та Луганська (32,3).

Найбільшу частку серед економічно активних осіб є громадяни з повною вищою освітою – 30,5% і постійно зростає. Мінімальне значення 21,0 відсоток (Закарпатська обл.), 22,1 (Херсонська обл.) та 22,3 (Чернівецька обл.). Високі показники у Харківській (38,4), Тернопільській та Львівській (по 33,0) області. Наступним важливим індикатором розвитку сільських територій є рівень зайнятості сільського населення. Його оцінювали за допомогою наступних показників: рівень економічної активності, зайнятості, безробіття, а також часткою зайнятих у реальному (матеріальному виробництві та сфері торговельних послуг) секторі економіки.

Економічно активного населення у сільських територій за досліджуваний період у середньому було 63%, при цьому значення показника постійно знижується (табл. 2.8). У 2016 р. рівень економічної активності складав 68,5, а у 2016 р. – 60,9. Найвищий рівень економічної активності у Рівненській (70,1) та Херсонській (69,2) областях. Найнижчого рівня досягнуто у Тернопільській (55,8) та Закарпатській (58,3).

Таблиця 2.8.

Розрахунок показників за індикатором «Рівень зайнятості»

Позначення показника	Значення		Роки				
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019	У _{ср}
У ₃₁	74,6	55,8	68,5	61,8	60,8	60,9	63,0
У ₃₂	66,7	50,3	63,5	55,9	55,1	54,9	57,4
У ₃₃	18,1	5,8	7,3	9,5	9,4	9,7	9,0
У ₃₄	75,2	60,7	68,0	67,1	66,1	68,0	67,3

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

У середньому рівень зайнятості - 57,4% і постійно знижується. Найвищим рівнем зайнятості є 66,7 (Луганська обл.). Найнижчий рівень у Тернопільській (50,3), Кіровоградській (53,0), Закарпатській (53,4) та Хмельницькій (53,5) областях.

Рівень безробіття у сільських територіях зростає. Протягом 2016-2019 рр. відсоток безробітного населення у віці 15-70 років зріс з 7,3% до 9,7. У середньому за

весь період показник дорівнював 9%. Високий рівень безробіття є у Хмельницькій (11,7) та Кіровоградській (11,2) областях.

Додатково для комплексної оцінки розвитку сільських територій за рівнем зайнятості визначаємо частку зайнятих у секторі економіки, що свідчить про традиційність у виборі сфер прикладання праці. 67,8% населення є зайнятими у матеріальному виробництві. Найбільша частка притаманна таким областям як Луганська (75,2), Донецька (73,0), Миколаївська (72,0) та Вінницька (71,0). Найнижчий рівень показника зафіксовано у Київській (60,7), Одеській (65,5) та Житомирській (66,0) областях.

Ще одним індикатором розвитку сільських територій є рівень розвитку інфраструктури. Його оцінювали за допомогою наступних показників, які вказують на забезпеченість сільських населених пунктів різноманітними інфраструктурними об'єктами соціальної сфери. Особливістю проведення аналізу цих показників є те, що дані про досліджувані об'єкти формуються на основі комплексного та спеціально організованого статистичного спостереження у 2016 р.

Таблиця 2.9

Розрахунок показників за індикатором «Рівень розвитку інфраструктури»

Позначення показника	Значення		Роки				
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019	У _{ср}
У ₄₁	70,7	23,3	51,4	0,0	0,0	0,0	51,4
У ₄₂	34,3	2,6	14,0	0,0	0,0	0,0	14,0
У ₄₃	66,7	14,8	46,1	0,0	0,0	0,0	46,1
У ₄₄	82,0	31,0	66,0	0,0	0,0	0,0	66,0
У ₄₅	76,8	20,9	55,6	0,0	0,0	0,0	55,6
У ₄₆	67,2	15,3	45,7	0,0	0,0	0,0	45,7
У ₄₇	50,2	8,3	27,0	0,0	0,0	0,0	27,0
У ₄₈	37,2	5,3	22,3	0,0	0,0	0,0	22,3
У ₄₉	99,6	92,6	98,7	0,0	0,0	0,0	98,7

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

Отож, спершу встановлено скільки сільських населених пунктів знаходяться на відстані понад 5 км до певного центру, де знаходиться орган влади (табл. 2.9). За даними таблиці таких населених пунктів по Україні існує понад 51,3%. Зрозуміло, що

ситуація зміниться при формуванні нових територіальних об'єднань та їх центрів управління, але не покращиться, оскільки відбувається значне укрупнення сільських територій. Так, найгірше значення показника спостерігається у Луганській (70,7), області. Висока щільність заселення у Тернопільській (23,3), Івано-Франківській (27,3) та Львівській (30,4) областях сформувало найкращу ситуацію.

Віддаленість кожного населеного пункту від центру управління територією зумовлює наявність якісних доріг для задоволення різних потреб населення та суб'єктів підприємництва. Більшість доріг потребують капітального ремонту або будівництва, 14% населених пунктів не мають взагалі доріг з твердим покриттям. Найгірша ситуація спостерігається у таких регіонах як Львівська (34,3), Чернівецька (25,6), Сумська (22,9) та Житомирська (21,0) області. Навпаки – найнижчу частку таких населених пунктів мають Київська (2,3), Запорізька (3,4), Черкаська (4,0) та Дніпропетровська (5,5) області.

46,1% населених пунктів не мають освітлення. Найкраща ситуація спостерігається у Чернівецькій (14,8), Закарпатській (18,5), Тернопільській (25,2) та Черкаській (25,6) областях. Найвища частка населених пунктів без освітлення існує у Херсонській (66,7), Рівненській (66,3), Луганській (65,6) та Чернігівській (63,1) областях.

Далі ми проаналізували відсутність у населених пунктах дошкільних закладів та шкіл. Так, частка населених пунктів, що не мають дошкільних навчальних закладів, по Україні становить 66%, а шкіл – 55,6. Найгірша ситуація у Харківській (82,0) та Чернігівській (81,0) області. Що стосується відсутності шкіл, то найбільшу частку зафіксовано у Донецькій (76,8) та Харківській (74,8) областях. Подібна ситуація спостерігається щодо наявності закладів культури. Так, встановлено, що частка населених пунктів, що не мають закладів культури, дорівнює 45,7%. У Дніпропетровській області зафіксовано найбільше значення показника – 67,2%. Найнижча частка у Чернівецькій області – 15,3.

Трохи краща ситуація із наявністю лікувальних та торговельних закладів. Зокрема, у середньому частка населених пунктів, що не мають лікувальних закладів, складає 27%, а торговельних закладів – 22,3%. Найвищу частку

зафіксовано у Дніпропетровській (50,2 та 37,2) області.

Найгірша ситуація у сільських територіях із сферою послуг. Так, частка населених пунктів, що не мають закладів побуту - 98,7%. Трохи менше значення лише у Чернівецькій області – 92,3%. Ситуація залишається критичною всюди.

Наступним індикатором розвитку сільських територій обрано рівень дохідності сільського населення. Його аналізували за допомогою таких показників: наявний дохід сільського населення та рівень їхньої номінальної заробітної плати, співвідношення доходів до прожиткового мінімуму, а також частку витрат на продовольчі товари і комунальні послуги у сукупних витратах.

Таблиця 2.10

Розрахунок показників за індикатором «Рівень дохідності населення»

Позначення показника	Значення		Роки				
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019	Y _{ср}
Y ₅₁	36049,7	11919,7	26719,4	26782,1	34044,3	35610,1	30039,0
Y ₅₂	4645,5	2850,0	3265,0	3480,0	4195,0	5183,0	4030,8
Y ₅₃	72,2	56,6	63,6	64,5	67,5	69,0	66,1
Y ₅₄	25,0	1,2	13,4	14,3	11,1	10,2	12,3

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

Згідно результатів дослідження у середньому річні доходи сільського населення на 1 особу дорівнювали 30,0 тис. грн. (табл. 2.10). У 2016 р. доходи склали 26,7 тис. грн., а уже 2019 р. – 35,6. Найвищий рівень дохідності населення спостерігається у Дніпропетровській (36,0), Запорізькій (34,0) та Київській (32,0) областях. Найнижчий рівень зафіксовано у Луганській (18,0), Тернопільській (21,9) та Чернівецькій (21,9).

Середня номінальна заробітна плата по Україні - лише 4,0 тис. грн. Незважаючи на те, що вона зросла за досліджуваний період з 3,3 до 5,2 тис. грн., вона є досить низькою. Існують регіони, де рівень оплати праці набагато нижчий – 2,4 тис. грн. (АР Крим) та 2,9 тис. грн. (Тернопільська обл.). Найвища оплата праці майже не відрізняється від середнього значення - 4,6 тис. грн. (Донецька обл.).

Важливим є також напрями витрачання отриманих доходів населенням. Згідно отриманих даних домогосподарства у сільських територіях 66,1% сукупних витрат

йде на купівлю продовольчих товарів та оплату житла, комунальних продуктів і послуг. Ця частка постійно зростає, бо темпи зростання цін на вказані матеріальні блага є значно вищими ніж рівень дохідності. Ця частка у 2016 р. становила 63,3, а у 2019 р. – вже 69%. В окремих регіонах величина показника складає 72,2 (Одеська обл.), 71,5 (Херсонська обл.) та 71,2 (Донецька обл.)%. Частина сільського населення отримує доходи, які за рівнем є нижче прожиткового мінімуму. Така частка протягом 2016-2019 рр. становила 12,3%, поступово скорочується за останній рік - 10,2%. У Тернопільській області рекордний рівень – 25%, а у Волинській та Рівненській обл. дещо нижче: 23,8 та 22,5.

Останнім індикатором для оцінки соціального блоку ми обрали рівень якості життя сільського населення. Його аналізували за допомогою наступних показників: наявністю сільського житлового фонду на 1 жителя, а також забезпеченості будівель водопроводом та каналізацією, опаленням та газом. Так, у середньому на 1 сільського жителя 28,72 кв.м. житлового фонду (табл. 2.11).

Значення цього показника є стабільним протягом усього досліджуваного періоду і знаходиться в діапазоні 28-29 кв.м. показник низький у АР Крим (18,96), Донецькій (19,49) та Луганській (19,95) області. Порівняно з іншими регіонами у Київській області на 1 жителя припадає 46,60 кв.м.

Таблиця 2.11

Розрахунок показників за індикатором «Рівень якості життя»

Позначення показника	Значення		Роки				
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019	Y _{сеп}
У ₆₁	46,60	18,96	28,14	28,51	28,94	29,30	28,72
У ₆₂	66,00	9,90	23,4	23,7	24,5	25,2	24,1
У ₆₃	59,70	34,3	48,1	48,5	48,8	48,9	48,6

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

Щодо забезпеченості будівель водопроводом та каналізацією, то їх частка складає лише 24,1%. Поступово значення показника зростає і порівняно із 2016 р. складає 25,2. Існують регіони, де величина показника становить лише 9,9%

(Кіровоградська обл.), 10,8 (Житомирська обл.) чи 11,1 (Хмельницька обл.). Найкраща ситуація еностерігається у Закарпатській (66,0) області.

Забезпеченість будівель опаленням та газом у сільській місцевості є дещо кращою. Так, в середньому 48,6% будівель облаштовані тепловим обладнанням, що є стабільним протягом усього досліджуваного періоду. Найбільша частка таких будівель знаходиться у Київській (59,7), Тернопільській (57,3) та Івано-Франківській (56,8). Найгірша ситуація в Одеській (34,3), Донецькій (34,9) та Кіровоградській (39,0) областях.

2.3 Еколого-економічні процеси на сільських територіях

Поряд із економічним та соціальним блоками важливе місце займає оцінка екологічних факторів функціонування сільських територій. Він представлений трьома індикаторами, до якого загалом входять 6 показників (табл. 2.12). Їх дослідження проводилося за допомогою сукупності економічних показників, що згруповані на індикаторами тієї чи іншої ознаки розвитку. Таким чином, екологічний блок представлений трьома індикаторами, до якого загалом входять 6 показників.

Усі вони в комплексі формують оцінку розвитку сільських територій за критеріями: стану земельних ресурсів, водних ресурсів та атмосферного повітря. Вихідні дані та розрахунки індексів представлені у Додатку Г. Кожен із них є визначальними для оцінки розвитку екологічної ситуації в сільських територіях та формують комплексне бачення їхнього становища. Серед них першочергове та фундаментальне значення має стан земельних ресурсів.

Стан забруднення земельних ресурсів оцінювали за допомогою наступних показників: коефіцієнту екологічної стабільності землі та коефіцієнту забрудненості відходами І-ІІІ класу. Цей показник в середньому – 0,389 (табл. 2.13).

Максимальний коефіцієнт у Закарпатській (0,708) та Івано-Франківській (0,609) областях, а найгірша ситуація у Запорізькій (0,276) та Кіровоградській (0,276).

Система індикаторів і показників з оцінки розвитку сільських територій за екологічним блоком

Позначення показника	Стимулятор (дестимулятор)	Характеристика показників
Рівень стану земельних ресурсів (Z_1)		
z_{11}	С	Коефіцієнт екологічної стабільності землі
z_{12}	Д	Коефіцієнт забрудненості відходами I-III класу
Рівень стану водних ресурсів (Z_2)		
z_{21}	Д	Частка оборотної та послідовно використаної води в загальному обсязі використання води для виробництва, %
z_{22}	Д	Частка забруднених зворотних вод, скинутих у поверхневі водні об'єкти, %
z_{23}	Д	Коефіцієнт співвідношення водоспоживання із наявністю водних ресурсів
Рівень стану атмосферного повітря (Z_3)		
z_{31}	Д	Коефіцієнт навантаження викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Примітка. Розробка автора.

Даний коефіцієнт залежить від виду земельного угіддя (забудовані землі – 0,00; інші сільськогосподарські землі – 0,09; відкриті землі без рослинного покриву – 0,11; рілля та перелоги – 0,14; багаторічні насадження та чагарники – 0,42; сіножаті – 0,62; пасовища – 0,68; відкриті заболочені землі та води – 0,73; лісові землі – 1,00). Він є незмінним через відсутність змін у структурі земельних ресурсів.

Розрахунок показників за індикатором «Рівень стану земельних ресурсів»

Позначення показника	Значення		Роки				$Z_{сер}$
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019	
z_{11}	0,208	0,276	0,389	0,389	0,389	0,389	0,389
z_{12}	1,000	0,001	0,217	0,217	0,217	0,217	0,217

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

Іншим показником для оцінки обрано коефіцієнт забрудненості відходами I-III класу. Згідно даних таблиці середнє значення було 0,217. На практиці він означає наявність відходів I-III класу небезпечки на кінець звітної року (t/km^2) та за оцінками фахівців є незмінним.

Однак у розрізі регіонів ситуація видається надзвичайно різноманітною. Максимального значення показник у Чернівецькій (1,000) області. Найгірша ситуація із розміщенням відходів у Донецькій та Запорізькій (по 0,001), Сумській (0,029) областях.

Щодо стану водних ресурсів, то їхній рівень забруднення оцінювали за допомогою наступних показників: частки оборотної та послідовно використаної води в загальному обсязі використання води для виробництва; частки забруднених зворотних вод, скинутих у поверхневі водні об'єкти; коефіцієнту співвідношення водоспоживання із наявністю водних ресурсів. Було досліджено наявність оборотної та послідовно використаної води в загальному обсязі використання води для виробництва. У середньому по країні ця частка складала 98,31 (табл. 2.14).

Показник є практично незмінним, але поступово зростає і досяг у 2016 р. 98,35.

При цьому максимальний коефіцієнт у Закарпатській (100) області, хоча у цьому регіоні обсяг такої води є надзвичайно мінімальним. Критична ситуація в Запорізькій (99,1), Рівненській (99,91) та Дніпропетровській (94,37) областях. Найкраща ситуація у Тернопільській (78,35) та Волинській (97,61) області.

Таблиця 2.14

Розрахунок показників за індикатором «Рівень стану водних ресурсів»

Позначення показника	Значення		Ріки					$Z_{сер}$
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019		
Z_{21}	100,0	66,05	97,96	98,60	98,35	98,35	98,31	
Z_{22}	54,37	0,52	25,31	16,00	18,34	14,50	18,54	
Z_{23}	0,976	0,284	0,783	0,797	0,783	0,767	0,783	

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

Іншим показником для оцінки обрано частку забруднених зворотних вод, скинутих у поверхневі водні об'єкти. Середнє значення - 18,54. Це означає наявність скинутих стічних вод без очищення та недостатньо очищених стічних вод у загальному обсязі стічних вод. Але ситуація дещо покращується. Якщо у 2016 р. частка таких вод була 25,31%, то вже у 2019 р. - 14,50.

У розрізі регіонів найгіршого рівня показник у Луганській (54,37), Сумській (45,91) областях та АР Крим (44,71). Найкращий рівень у Київській (0,52), Херсонській та Вінницькій (1,08) та Волинській (1,16) областях.

Крім цього, нами проаналізовано співвідношення водоспоживання із наявністю водних ресурсів. В Україні споживається трохи більше 78 % наявних водних ресурсів, тобто коефіцієнт споживання води складає 0,783. Протягом досліджуваного періоду ситуація практично не змінювалася.

Однак охарактеризувати поведінку показника серед окремих регіонів так не можна. В окремих регіонах рівень споживання наявної води складає майже одиницю: у Запорізькій (0,976), Донецькій (0,968) та Харківській (0,883) областях. Попри це, найкраща ситуація спостерігається у Кіровоградській (0,284), Одеській (0,332) Луганській (0,417) областях та АР Крим (0,483).

Наступним індикатором обрано стан атмосферного повітря. Аналіз показника показав, що у середньому по країні величина коефіцієнта склав 5,8 (табл. 2.15). Тобто на 1 км² території рівень викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря із стаціонарних джерел - майже 6 тонн. Протягом 2016- 2019 рр. цей показник постійно знижувався: від 7,1 у 2016 р. до 5,3 у 2019 р.

Таблиця 2.15

Розрахунок показників за індикатором «Рівень стану атмосферного повітря»

Позначення показника	Значення		Роки				
	Максимальне	Мінімальне	2016	2017	2018	2019	Z _{сер}
Z ₃₁	41,37	0,22	7,1	5,8	5,0	5,3	5,8

Примітка. Розраховано на підставі даних ДСС України [49].

Оцінивши дані в розрізі регіонів, слід наголосити, що найбільш критична ситуація спостерігається в Донецькій (41,4), Дніпропетровській (26,3), Івано-Франківській (15,3) та Луганській (8,5) областях. А найкраща ситуація спостерігається у таких регіонах як Волинська (0,2), Херсонська (0,3), Чернівецька, Житомирська та Закарпатська (по 0,4) областях.

НУБІП України

Висновки до розділу 2

1. Трансформаційні зміни в економічному розвитку сільських територій

досліджувалися за такими індикаторами: ресурсне забезпечення, економічний розвиток, підприємницька активність та інвестиційна привабливість.

2. Оцінювання стану і розвитку сільських територій за соціальним блоком

проводилося за різними індикаторами: демографічна ситуація, розвиток інфраструктури, освіченість, зайнятість населення, дохідність населення та якість життя.

3. Рівень розвитку сільських територій за екологічним блоком визначався

за такими індикаторами: стан земельних ресурсів, водних ресурсів та стан атмосферного повітря.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Інтереси стейкхолдерів у формуванні механізму розвитку сільських територій

Соціально-економічний розвиток сільських територій залежить від ефективності регулювання, що здійснюється різними суб'єктами інституціонального середовища.

Залежно від рівнів регулювання розвитку сільських територій цей процес має характерні функціональні особливості. На національному рівні об'єктом регулювання є сільська територіальна підсистема, а метою регулювання – всебічне сприяння виконанню сільськими територіями життєво важливих для всього суспільства функцій за рахунок створення правових, економічних, фінансових, організаційних передумов [48].

Щодо регіонального рівня цієї системи, то сільські території дій суб'єктів, представлених територіальними органами виконавчої і законодавчої влади регіону, представництвами підприємницьких структур, громадськими організаціями, не всі з яких омікуються виконанням функцій, що мають відношення до об'єкта.

Районний рівень регулювання розвитку сільських територій представлений суб'єктами управління, віднесеними до районних органів виконавчої влади, відповідних органів місцевого самоврядування, представників бізнесу, громадськості, які зайняті винятково забезпеченням функціонування сільських територій.

На базовому рівні регулювання ключову роль відіграють сільські територіальні громади, які володіють своїми компетенціями. Цей рівень є найскладнішим у регулюванні, оскільки тут об'єкт і суб'єкт регулювання неподільні. Але при цьому слід ураховувати рівень розвитку самоврядування на селі.

Розглядати цей процес на теперішньому етапі трансформаційних змін у

національній економіці, соціальній сфері та природокористуванні необхідно в контексті використання можливостей партнерства усіх зацікавлених суб'єктів.

держави, регіональної влади й органів самоврядування, суб'єктів, які господарюють на селі, сільських рад, сільських громад, партій і громадських організацій, тобто всіх стейкхолдерів. Звісно, стейкхолдерів багато. Працювати одночасно і предметно з усіма не вистачить ні сил, ні можливостей.

Щодо функціональних обов'язків учасників зазначеного процесу та їх інтересів у процесі діяльності виникають суперечності, які можна згрупувати наступним чином:

1. Менеджери намагаються скоротити витрати підприємства, тим самим стримуючи його інвестиційну діяльність, зокрема обсяги соціального інвестування та благодійництва.

2. Завдання інвесторів – отримати максимальну вигоду та окупність інвестицій.

3. Держава (сюди належать органи державної влади і місцевого самоврядування) вимагає від бізнесу сприяння зрівноваженому (збалансованому) розвитку регіону, місцевості, де зосереджено виробництво.

4. Недержавні установи і громадські організації наполягають на дотриманні підприємством високих стандартів щодо соціально орієнтованої діяльності, захисту навколишнього середовища та соціально-трудових прав працівників, надання матеріальної і нематеріальної допомоги громадянам.

Виходячи із передбаченого, можна констатувати існування проблеми невідповідності, з одного боку, між інтересами різних груп стейкхолдерів, а з іншого – між стратегією розвитку сільських територій, збалансованість економічної, соціальної й екологічної складових.

У провадженні політики соціально-економічного розвитку сільських територій вимагає урахування інтересів усіх груп стейкхолдерів, до яких належать: бізнес-організації, органи публічної влади, організації споживачів, профспілки, громадські організації, дослідницькі інституції [23].

Таблиця 3.1

Карта стейкхолдерів розвитку сільських територій

Можливості впливу на розвиток сільських територій	Участь стейкхолдерів у розвитку сільських територій		
	велика	середня	низька
Великі	I 1. Громади сільських територій як споживачі соціальних послуг 2. Органи місцевого самоврядування 3. Приватні, комунальні та державні власники соціальних та екологічних об'єктів	II 1. Політичні об'єднання 2. Громадські організації 3. Депутати всіх рівнів	III 1. Великотоварні корпоративні структури 2. Сільськогосподарські підприємства 3. Засоби масової інформації
	IV 1. Керівні органи соціальних та екологічних об'єктів 2. Органи державного управління на мезорівні 3. Головні розпорядники соціальних та екологічних об'єктів, які належать до державної та комунальної власності	V 1. Депутати місцевих органів самоврядування 2. Релігійні об'єднання громадян 3. Представники кооперативних утворень 4. Фінансові установи	VI 1. Несільськогосподарські виробничі структури 2. Суб'єкти виробничого сервісу
Середні	VII 1. Працівники соціальних та екологічних об'єктів 2. Інтелігенція, молодь, пенсіонери 3. Успішні люди – вихідці з села	VIII 1. Грантодавачі	IX 1. Культосвітні заклади 2. Інші організації
Низькі			

Примітка. Розробка автора.

Як вихід можна запропонувати встановлення пріоритетів через градацію стейкхолдерів за їх інтересами у розвитку сільських територій та можливостями впливу. Тобто потрібно поділити стейкхолдерів на групи, залежно від рівня їх заінтересованості та можливостей впливу на такий розвиток, що дає змогу визначити пріоритети, форми і стиль співпраці з кожною групою зокрема. Ми запропонували карту стейкхолдерів розвитку сільських територій (табл. 3.1).

Отже, стейкхолдери, які потрапили у перший квадрант карти (матриці), що

серйозно зацікавлені у розвитку сільських територій і мають великі можливості сприяти цьому, є пріоритетними. Таку ж стратегію, але в другу чергу, потрібно застосовувати й до стейкхолдерів, які опинилися на другому, четвертому і навіть п'ятому квадрантах матриці, але стоять ближче до великих можливостей і зацікавленості, ніж до малих.

Стейкхолдери, які опинилися в третьому квадранті, мають великі можливості, але розвиток сільських територій їх цікавить найменше. Це – об'єкт наполегливої роботи. Стратегічні завдання: стимулювати інтерес і максимально використовувати.

Таку ж тактику, але в другу чергу, слід використовувати і до суб'єктів, що розташовані у квадрантах два, п'ять, шість, якщо вони тяжіють до квадранта три.

Стейкхолдери, віднесені до квадранта сім, мало чим можуть допомогти нам у розвитку сільських територій, але дуже цього хочуть. Стратегією в роботі з цією групою може бути підтримання зв'язку, інформування і використання при найменших зусиллях. Відповідна стратегія застосовується і до тих, що перебувають у четвертому, п'ятому, восьмому квадрантах, якщо вони тяжіють до квадранта сім. Стейкхолдери, які знаходяться у дев'ятому квадранті, нам не цікаві, оскільки вони не заінтересовані у розвитку сільських територій. Стратегія щодо них – не витратити зусилля, використовувати, за можливості, фрагментарно. Вона ж стосується й суб'єктів з квадрантів вісім, дев'ять, шість, що тяжіють до квадранта дев'ять.

Виходячи з проведених досліджень можна – ключові фактори успіху в розвитку сільських територій, використовуючи методику Р. Гранта (табл. 3.2).

Зіставивши обидві відповіді, синтезуємо ключові фактори успіху (КФУ) у розв'язанні проблем розвитку сільських територій. Ними повинні стати:

1. Зміна концепції розвитку сільських територій, тобто заміна ресурсного підходу для однієї аграрної галузі на інклюзивно-територіальний.
2. Розробка на основі індикативної оцінки економічних, соціальних та екологічних процесів на сільських територіях комплексної Державної програми розвитку сільських територій і збереження села з перерозподілом бюджетів різних рівнів шляхом збільшення фінансування сільської території.

Ключові фактори успіху розвитку сільських територій

Чого хоче сільське населення?	Як розвиватися сільським територіям?	Ключові фактори успіху (КФУ)
<p>1. Високого рівня економічного забезпечення домогосподарств та громад на основі продуктивної зайнятості.</p> <p>2. Наявності якісної соціальної інфраструктури на рівні громад.</p> <p>3. Територіальної наближеності соціальних послуг до місць проживання основних груп населення. Сприятливих екологічних умов проживання</p>	<p>1. Провести паспортизацію економічних, соціальних та екологічних об'єктів села і визначити етапність розв'язання проблем знизу.</p> <p>2. Розробити комплексну Державну програму розвитку сільських територій і збереження села.</p> <p>3. Змінити концепцію розвитку сільських територій: зміститися з ресурсного підходу для однієї галузі (аграрної) на територіальний.</p> <p>4. Утворити громадський орган з сприяння розвитку сільських територій.</p> <p>5. Радикально перерозподілити бюджети різних рівнів на користь органів місцевого самоврядування і громад.</p> <p>6. Забезпечити одночасний комплексний розвиток економічної, соціальної та екологічної сфер.</p> <p>7. Організувати підготовку у ВНЗ спеціалізованих кадрів для роботи в органах місцевого самоврядування.</p> <p>8. Розв'язати проблему зайнятості і закріплення молоді.</p> <p>9. Законодавчо закріпити і неухильно дотримуватися політики вирівнювання рівнів проживання в місті і селі</p>	<p>1. Змінити концепцію розвитку сільських територій, тобто замінити ресурсний підхід однієї галузі (аграрної) на територіальний і в результаті глибше враховувати умови і особливості проживання населення у сільській місцевості: наближувати рівень економічного зростання, соціальні послуги до місць проживання сільського населення, вирівнювати рівні споживання, як у місті, так і на селі.</p> <p>2. На основі паспортизації економічних, соціальних та екологічних об'єктів на селі розробити комплексну Державну програму розвитку сільських територій і збереження села з перерозподілом бюджетів різних рівнів шляхом збільшення фінансування сільської місцевості</p>

Примітка. Розробка автора.

За оцінками спеціалістів ООН, найпоширенішими різновидами практик соціалізації бізнесу в Україні є такі аспекти діяльності бізнесу: стосунки бізнесу з місцевими громадами (благодійність та підтримка соціальних програм, забезпечення освіти членів громади); трудові відносини з працівниками (дотримання трудових прав персоналу, навчання, створення безпечних умов праці, своєчасна виплата зарплати, відсутність дискримінації у правах і зарплаті, медичне страхування), вплив на

навколишнє середовище (надання переваги альтернативним джерелам енергії, виробництво екологічно чистої продукції, зменшення викидів, будівництво очисних споруд); управління соціальною відповідальністю бізнесу як елемент корпоративного управління (визначення груп впливу та налагодження діалогу, визначення місії та цілей, включення їх у політику керівництва) [53; 54; 60; 33; 9; 25].

Для забезпечення розвитку сільських територій та підвищення зацікавленості з боку підприємницьких структур у підтримці соціальної сфери на селі, на думку їх керівників, необхідно підтримати вітчизняного виробника, за прикладом Європи забезпечити дотаційність аграрного виробництва, захистити сільського підприємця від надмірного контролю з боку державних органів, знизити податкове навантаження та загалом створити умови для належного рівня прибутковості. Згідно з дослідженнями, найхарактернішими зовнішніми можливостями стратегічного розвитку сільських територій є наступні: вступ до ЄС, де в центрі цінностей – людина, її соціальне середовище; розвиток підприємництва й бізнесу, в тому числі на селі і в соціальній сфері; розвиток обслуговуючої кооперації; ринкове середовище. Словом, можливості розвитку сільських територій є, хоча їх не так вже й багато.

Щодо загроз зовнішнього середовища, то їх явно більше. Серед них варто відзначити такі: нестійка політична система; корупція в органах влади і самоврядування; застаріла нормативна база; відсутність ефективних механізмів реалізації державної політики у всіх сферах функціонування сільських територій; інституційно-адміністративні бар'єри розвитку сільських територій; неспроможність влади приймати узгоджені рішення на різних рівнях управління; негативні індикатори розвитку національної економіки; диспаритет у розподілі доходів між державним і місцевими бюджетами; погіршення демографічної ситуації та економічної активності на сільських територіях; низькі доходи і платоспроможність сільського населення; низький рівень інфраструктурного забезпечення сільських територій; відсутність ефективного розвитку соціальної відповідальності бізнесу тощо.

Сільські території регіону мають певні сильні сторони, що могли б сприяти розвитку соціальної інфраструктури. До них належать наявність значного ресурсного потенціалу територій; наявність можливостей розвитку як аграрного (в т.ч.

органічного), так і несільськогосподарського підприємництва; наявність резерву трудових ресурсів та споживачів продукції, послуг; наявність інфраструктурних об'єктів, що не використовуються; існування сприятливих екологічних умов для проживання людей; комфортні умови індивідуальної житлової забудови; наявність наукових досліджень і практичних рекомендацій у сфері розвитку сільських територій. Потрібно враховувати і слабкі сторони сільських територій. Хоча б такі, як низька ефективність і незавершеність реформ: аграрної, територіально-адміністративної, децентралізації; низький рівень громадської активності населення; неефективний розподіл бюджетних коштів на користь місцевих громад; низький рівень підприємництва у сільських територіях; низький кадровий склад органів місцевого самоврядування; відсутність обґрунтованих стратегій і планів розвитку сільських територій; погіршення стану і функціонування соціальної інфраструктури.

Сільські території являють собою складну систему, тому в ході розробки стратегій (програм) їх розвитку потрібно насамперед здійснити комплексну оцінку економічної, соціальної та екологічної складових, або, як його називають, SWOT-аналіз. На кожному з чотирьох полів (квадрантів) матриці розглядають всі можливі парні комбінації між можливостями, загрозами, сильними і слабкими сторонами.

3.2 Дерегуляція напрямів розвитку сільських територій

Становлення сільських територій на всіх рівнях регулювання вимагає більш повного розкриття галузево-економічних, інноваційно-технологічних, соціальних та екологічних особливостей їх розвитку. Одним із викликів для досягнення поставлених цілей є функціонування сільських територій в умовах впровадження механізму децентралізації владних повноважень за принципом «згори-донизу». Динамічний характер формування цих відносин визначає потребу у визначенні принципового нових підходів до регулювання їх розвитку.

Як відомо, середовищу сільських територій притаманні специфічні умови природного і соціального характеру, що обґрунтовано у попередніх підрозділах дослідження. Їх становлення супроводжується дією ідеологічних, політичних,

економічних та історико-культурних чинників на макро-, мезо- і мікрорівнях національної системи регулювання. Вони характеризуються нестабільністю, посиленням асиметрій та диспропорцій розвитку, що потребує певних суспільно-політичних та адміністративно-регуляційних впливів для підтримки життєздатності та ефективного зрівноваженого (збалансованого) розвитку сільських територій.

Однією з причин цього є неефективність чинної адміністративної системи державного управління, а також адміністративно-територіального устрою.

Реформування країни потребує суттєвих змін, які повинні бути спрямовані на створення відкритої політичної системи, а також на розвиток громадянського суспільства і зростання рівня кожної сільської території.

Головним стратегічним завданням модернізації системи публічного адміністрування є впровадження новітньої системи регулювання розвитку сільських територій та, відповідно, територіальної організації влади. На сьогодні це здійснюється шляхом формування ефективного місцевого самоврядування, створення комфортних умов для проживання громадян, надання їм високоякісних та доступних публічних послуг.

Ідеї децентралізації державної влади висував французький політик і правознавець Жан Боден, який вважається родоначальником теорії суверенітету монопольної держави, ще у XVI столітті, а також німецький правознавець Йоганн Альтузіус, який, на протипагу монолітній державі, висунув теорію федеральної державної організації Німеччини у XVII столітті. Ці та інші ідеї децентралізації владних повноважень практично реалізовані в Європі лише на початку XX століття.

Децентралізація (від латинського de – «заперечення», centralize – «середній, центральний») означає «знищення, скасування або ослаблення централізації й розширення прав низових органів управління [58].

Децентралізація розглядається як певний спосіб, процес або система заходів з передачі владних повноважень від органів центральної влади до органів місцевого самоврядування. Це пов'язано з тим, що децентралізацію влади можна розглядати з територіальної та функціональної точок зору. Територіальна децентралізація влади

вбачає передачу влади від, наприклад, центру на місця, а функціональна децентралізація – передачу влади від вищих рівнів регулювання до нижчих.

Деякі науковці вважають, що неможливо розглядати децентралізацію як одиничний акт передачі владних повноважень від органів державної влади до органів місцевого самоврядування. Її необхідно розглядати як комплексний процес, що включає у себе такі елементи, як: по-перше, питання спроможності органів державної влади передати, а органів місцевого самоврядування – отримати і ефективно розпорядитися владними повноваженнями; по-друге, визначення обсягу повноважень, який необхідно передавати, механізм передачі владних повноважень; по-третє, механізм взаємодії органів державної влади і органів місцевого самоврядування; по-четверте, питання адміністративно-територіальної реформи тощо» [34, с. 3].

Тому повна децентралізація влади з досягненням її основної мети, якою є формування самостійних і дієздатних сільських територій. Україна перебуває лише на початку цього шляху. Таке розуміння в теорії прийшло в Україні з ратифікації 15 липня 1997 р. Верховною Радою України Європейської хартії місцевого самоврядування, яка містить основоположні принципи європейської моделі на субнаціональних рівнях. На практиці же реальний етап децентралізації було розпочато у 2015 році, що знайшло своє відображення у внесенні змін до Бюджетного та Податкового кодексів України.

Важливість та необхідність децентралізації як складової нової регіональної політики в Україні визначені також в основних чинних документах – Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [45], Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [42], Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [27], у якій серед основних завдань діяльності Кабінет Міністрів України визначив децентралізацію та реформу публічної адміністрації як одну із найважливіших реформ.

Наступним важливим кроком стало прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та Методики формування спроможних територіальних громад, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України у квітні 2015 р. з метою запровадження правових засад формування

спроможних територіальних громад шляхом підвищення їх фінансової та економічної ефективності.

Для правового забезпечення децентралізації державної влади, розширення прав місцевого самоврядування та реалізації цієї реформи необхідно прийняти Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації», які мають бути одночасно розроблені та розглянуті Верховною Радою України і прийняті пакетом, а також ряд законів, у тому числі змін до Конституції України (в частині, яка стосується місцевого самоврядування), Законів України «Про комунальну власність», «Про місцеві податки та збори», «Про адміністративно-територіальний устрій» тощо. Зазначені законодавчі акти надали можливість органам місцевої влади розробити та схвалити в регіонах Перспективні плани формування спроможних територіальних громад відповідних областей та подати їх на затвердження Уряду. Кабінетом Міністрів України було затверджено Перспективні плани формування територіальних громад 23 (із 24) областей України (за винятком Закарпатської області).

Так, у 2015 р. 794 сільських, селищних та міських ради, до складу яких входять 2015 населених пунктів, добровільно об'єдналися у 159 територіальних громад (далі – ОТГ). Загальна площа всіх ОТГ склала 35 807 км², що складає 6 % від площі України (без урахування м. Київ та Автономної Республіки Крим). Станом на 01 січня 2016 р. чисельність населення, яке мешкає на території цих ОТГ, становить 1386,5 тис. осіб, що складає 3,8 % від загальної чисельності населення України (без урахування м. Київ та Автономної Республіки Крим). Усі об'єднані територіальні громади, у яких 25 жовтня 2015 р. відбулися вибори, у 2016 р. вийшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

У 2016 р. відбувся суттєвий прогрес у формуванні ОТГ – їхня кількість зросла у 2,3 рази. Таким чином, станом на початок 2017 р. в Україні нараховувалося 366 ОТГ, які об'єднали 1740 місцевих рад, в яких проведено перші місцеві вибори. Ці громади у 2017 р. перейшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

Загалом процес децентралізації продовжився і у 2018 р. Так, станом на перше півріччя 2018 року уже створено 753 ОТГ, які займають 184,8 тис. км² площі (33,4 %

від загальної площі України). У них проживає 6,5 млн осіб, що складає 18,5 % до загальної чисельності населення країни [47].

Ключові показники проведеної децентралізації протягом 2015–2019 років наведено в табл. 3.3. Протягом 2015–2017 років до складу об'єднаних територіальних громад увійшло 8 049 сільських населених пунктів, що є лише третинною від їхньої загальної кількості по Україні. За розрахунками вчених Інституту аграрної економіки, до складу однієї ОТГ у середньому по Україні входять 12 сільських населених пунктів.

При цьому у різних громадах їхня кількість коливається від 0 до 68 сіл. Серед ОТГ, створених у сільській місцевості, переважає модель, коли до складу однієї об'єднаної громади входить 6–10 сільських населених пунктів. Серед сільських ОТГ таких 40,8%, а серед селищних – 30,2%. Другою за чисельністю групою є об'єднані територіальні громади, до складу яких увійшло до 5 сільських населених пунктів (25,2% від загальної кількості сільських та 23,1% від загальної кількості селищних ОТГ). Деяка інша ситуація в міських ОТГ: не більше 5 сіл та селищ увійшло до складу 28,1% з них, а частка громад, які об'єднали 6–10 сільських населених пунктів, склала 19,1%. За оцінками науковців Інституту аграрної економіки, створено 21 ОТГ, кожна з яких об'єднує понад 40 сільських населених пунктів. Загалом до складу цих громад увійшло 1 076 сіл, або близько 14% від загальної чисельності сільських населених пунктів в ОТГ.

У 2017 році спростився механізм приєднання місцевих рад до уже об'єднаних територіальних громад. Тепер під час приєднання до міської ОТГ вибори взагалі не проводяться, а у сільських та селищних громадах відбуваються додаткові вибори на територіях, що приєднуються (вибирають додаткових депутатів до ради ОТГ). Площа ОТГ у 2018 році складає 193,5 тис км², або понад 30% загальної території України. Проживають в ОТГ майже 19,7% населення, або 6,3 млн осіб. На 1 червня 2020 року сільських ОТГ вже 624 [21].

Такий важливий процес має ряд особливостей і для сільських територій. Слід зауважити, що наявні ОТГ об'єднують лише 18,5 відсотків населення України. Решта населення відноситься до міст обласного значення (без об'єднання) – 48,5 % і

територіальних громад (без міст) – 33,0%. Таким чином, натепер основна частка створених ОТГ територіально належить до громад сільської місцевості.

Таблиця 3.3

Ключові показники проведеної децентралізації протягом 2015–2019 років

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Населення України, млн. осіб	42,761	42,585	42,386	42,153	41,902
Сільське населення, млн. осіб	13,256	13,176	13,102	13,015	12,897
Питома вага сільського населення у загальній чисельності населення, %	31,001	30,940	30,911	30,876	30,777
Кількість ОТГ	159	366	665	806	1 002
Кількість жителів в об'єднаних територіальних громадах, млн. осіб	1,400	3,100	5,600	8,300	11,200
Питома вага населення в об'єднаних територіальних громадах у загальній чисельності населення, %	3,274	7,280	13,212	19,690	26,729
Кількість сільських ОТГ	93	108	173	75	116
Питома вага сільських ОТГ у загальній кількості ОТГ, %	58,491	29,508	26,015	9,305	11,577
Кількість жителів у сільських ОТГ, млн. осіб	0,494	0,583	0,948	0,392	0,552
Питома вага сільського населення у сільських ОТГ до кількості жителів в об'єднаних територіальних громадах, %	35,280	18,805	16,935	4,717	4,930
Площа об'єднаних територіальних громад (тис. км ²)	36,800	89,600	167,500	193,500	238,800
Площа сільських ОТГ (тис. км ²)	16,134	22,179	37,029	11,365	21,554
Питома вага площі сільських ОТГ до площі ОТГ, %	43,842	24,753	22,107	5,873	9,026
Кількість сільських населених пунктів	28 388	28 385	28 378	28 376	28 376
Сільськогосподарські землі, тис. га	42 726,4	*	41 489,3	*	*
Питома вага сільськогосподарських земель до загальної площі України, %	70,8	*	68,7	*	74,82

Примітка. Розраховано на підставі даних [1].

Об'єднання територіальних громад відбувається за правилом існування «міцного центру», тобто адміністративним центром об'єднаної територіальної громади визначається населений пункт (село, селище, місто), який має розвинуту інфраструктуру і розташований найближче до географічного центру території об'єднаної територіальної громади.

Отож, чинним законодавством допускається, що центром ОТГ може бути село, селище або місто. Відповідно до сучасного адміністративно-територіального устрою, таким центром є/може бути: сільський населений пункт; селище міського типу, в тому числі адміністративний центр існуючого району; місто, в тому числі адміністративний центр існуючого району або області; столиця України м. Київ. У випадках, коли сільські населені пункти та їхні території приєдналися/приєднуються до «несільських» центрів ОТГ, створюються особливі умови щодо регулювання розвитку сільських територій при функціонуванні міст та проживання міського населення.

Таким чином, запропонована класифікація об'єднання територіальних громад та визначений їхній вплив на розвиток сільських територій:

1. «Село-село» – передбачає формування ОТГ на базі лише сільських населених пунктів та їхніх територій. Як правило, таке формування передбачає об'єднання інших сіл навколо сільського населеного пункту із розвинутою транспортною та соціальною інфраструктурою, де проживає понад 1,0–1,5 тис. осіб. Тут варто виділити дві підгрупи, що впливає на соціально-економічні передумови розвитку сільських територій:

1.1. ОТГ та її центр знаходяться віддалено від адміністративного центру району або області;

1.2. ОТГ та її центр знаходяться в безпосередній близькості від адміністративного центру району або області.

2. «Селище-село» – передбачає формування ОТГ на базі сільських населених пунктів та їхніх територій з центром у селищі міського типу. Як правило, таке формування передбачає об'єднання сіл навколо селища міського типу із розвинутою економічною, транспортною та соціальною інфраструктурою, де проживає понад 4,0–5,0 тис. осіб. Тут варто виділити дві підгрупи, що впливає на соціально-економічні передумови розвитку сільських територій:

2.1. Центр ОТГ є адміністративним центром району;

2.2. Центр ОТГ є селищем міського типу на території того ж адміністративного району.

3. «Місто-село» – передбачає формування ОТГ на базі сільських населених пунктів та їхніх територій з центром у місті. Тут варто виділити дві підгрупи, що впливає на соціально-економічні передумови розвитку сільських територій:

3.1. Центр ОТГ є адміністративним центром області, де проживає близько 200,0 тис. осіб і більше;

3.2. Центр ОТГ є містом обласного значення/підпорядкування на території тієї ж області, де проживає близько 10,0 тис. осіб і більше.

Кожен із розглянутих способів об'єднання ОТГ має певні переваги і ризики для розвитку сільських територій. В першу чергу вони полягають у недотриманні

істотних умов добровільного формування територіальної громади, зокрема щодо якості та доступності публічних послуг, які не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання. Тому децентралізація влади має стати ефективним знаряддям економічного розвитку сільських територій, завдяки зусиллям незалежності місцевого самоврядування та підвищенню його активності, зміцненню демократії на місцях.

Отже, можна стверджувати, що децентралізація є політичною ідеєю, котра визначає, що субнаціональні органи влади разом із новими функціями та ресурсами отримують деяку політичну автономію [36, с. 170]. Серед усіх зазначених та існуючих форм в Україні реалізується такий спосіб децентралізації як деволюція, а саме делегування повноважень державної влади регіональним та місцевим органам виконавчої влади. Це підтверджується й тим, що на практиці відсутні інші формальні параметри інших форм: передача права прийняття політичних рішень з центру на місця (при деконцентрації), часткова чи повна передача владних повноважень приватним структурам (при делегуванні та приватизації).

На думку лауреата Нобелівської премії з економіки Е. Остром процес децентралізації визначеним шляхом повинен спиратися на такі принципи [76]:

- якість процесу управління суспільними ресурсами місцевими громадами залежить від здатності громад до саморегулювання;
- правила регламентації створення та використання суспільних благ впливають на результати їх створення більше за форми власності;
- зацікавленість усіх учасників процесу децентралізації, узгодженість інтересів користувачів суспільних ресурсів роблять децентралізацію доцільним процесом.

Ці принципи можна розглядати у сучасних умовах розвитку сільських територій як фундаментальні постулати модернізації системи регулювання ними, а з іншого боку – самоціллю, результатом, якого необхідно досягти, адже усі вони повністю або частково не реалізовані в Україні.

Безумовно, під час розгляду кроків реформування місцевого самоврядування необхідно враховувати ризики й передбачати застосування механізмів послаблення їх

негативного впливу. Водночас поява тих чи інших труднощів стимулюватиме швидке реагування влади та пошук засобів вирішення наявних проблем [25].

У 2020 році на прямих міжбюджетних відносинах з державним бюджетом перебували 872 об'єднані територіальні громади (з урахуванням 41 міста обласного значення, в яких відбулося приєднання). За 2020 рік доходи загального фонду бюджетів ОТГ (без урахування трансфертів з державного бюджету) склали 54,0 млрд грн, що становить 18,6% від загального обсягу доходів усіх місцевих бюджетів України (рис. 3.1)[20].

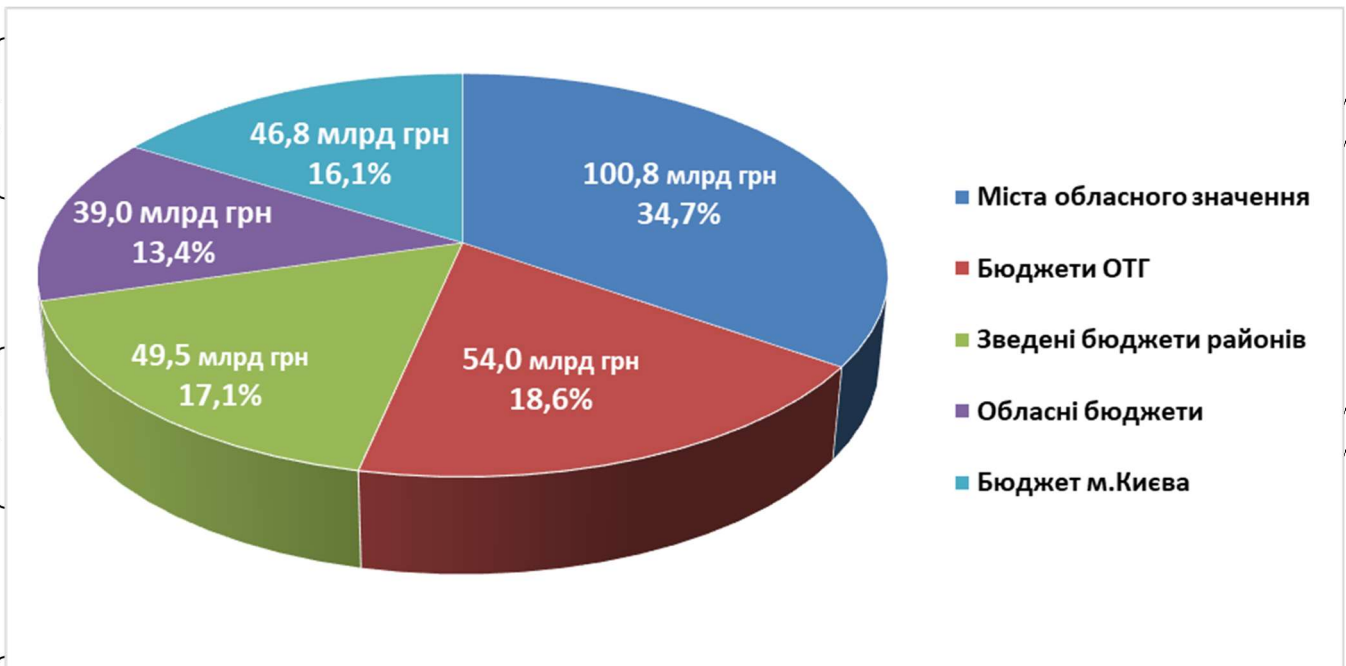


Рис. 3.1. Обсяг та структура доходів ОТГ у 2020 році.

Як свідчать дані, загальній структурі доходів загального фонду ОТГ питома вага податку на доходи фізичних осіб становить 60,5%, у 2019 році аналогічний показник становив 58,1%. Надходження ПДФО склали 32,7 млрд грн. Плати за землю надійшло 6,8 млрд грн (12,6% від загальної суми), єдиного податку – 7,8 млрд грн (14,4%), акцизного податку – 3,6 млрд грн (6,6%), у тому числі акцизного податку з палива надійшло 2,3 млрд грн (4,2%), податку на нерухоме майно, відмінного від земельної ділянки – 1,2 млрд грн (2,1%).

Зважаючи на прийняті у 2020 році законодавчі акти, у 2021 році уже відсутня така категорія місцевих бюджетів, як об'єднані територіальні громади. Відповідно до Бюджетного кодексу, бюджети базового рівня репрезентують бюджети місцевого

самоврядування, які включають у себе бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад. За результатами аналізу можна зробити висновок, що рівень фінансового забезпечення ОТГ власними ресурсами більшою мірою залежить від наявності у сільській території зареєстрованих фізичних осіб – підприємців; найманих працівників ФОП та підприємств; використання основного матеріального ресурсу – землі, як правило, в межах населених пунктів. Процес впливу на їх формування в межах бюджету ОТГ можна віднести до внутрішнього середовища, хоча й частково, враховуючи законодавче регулювання податкової системи державою.

Ефективність заходів при цьому забезпечується через активне залучення зацікавлених учасників (стейкхолдерів) до процесів розроблення стратегій, програм та проєктів розвитку сільських територій, збалансування особистих інтересів окремих людей, бізнесу, державної і регіональної влади та загальних інтересів громади щодо захисту природного середовища, соціального згуртування та економічного зростання.

3.3 Математичні моделі прогнозування соціально-економічного розвитку сільських територій

Прогнозування тенденцій і рівня розвитку сільських територій України є важливим елементом наукового пізнання порушеної проблеми. В контексті наукової діяльності, спрямованої на проведення прогнозних розрахунків, важливо чітко обґрунтувати методичний апарат, що найбільшою мірою задовольняє завдання дослідження, дозволяє формувати максимально наближені до реальності прогнози на основі екстраполяції показників минулих періодів і врахування взаємозв'язків між різними за характером чинниками. Зважаючи на це, побудова багатофакторної регресійної моделі дозволила найбільш повно врахувати визначені в роботі закономірності й тенденції, а підбір різнопланових факторних показників. Окрім цього, сформована за такою методикою модель дозволяє передбачати вплив зміни одного із чинників на значення результуючого показника. У процесі підбору відповідної методики дослідження ми зіткнулися із значними труднощами в площині вибору найбільш значимих для розвитку сільських територій факторних показників.

Математичне вираження моделі, сформованої з метою передбачення розвитку сільських територій, ми відобразили за допомогою формули.

$$G = f(X, Y, Z), \quad (3.1)$$

де G – лінгвістична змінна, що визначає рівень розвитку сільської території; X – сукупність економічних факторів; Y – сукупність соціальних факторів; Z – сукупність екологічних факторів.

У цій моделі G – незалежна змінна (результативний показник регресійного рівняння – Y), а X , Y та Z – залежні змінні (фактори – X), що впливають на рівень і варіацію. Загалом запропонована модель (3.1) з послідовним відображенням її складових визначає залежність стану і рівня розвитку сільських територій від чинників економічного, соціального та екологічного характеру, що є цілком логічним висновком, зважаючи на те, що проведені емпіричні дослідження свідчать про наявний зв'язок між цими групами показників. Більша частина із них характеризується взаємною залежністю (мультиколінеарністю), або має нестійкий чи несуттєвий зв'язок із результативним показником. По суті, регресійна модель є спрощеним виразом реальних процесів, яка, проте, може слугувати важливим інструментом для визначення та прогнозування впливу зміни фактору чи їх сукупності на стан досліджуваної системи.

Таким чином, у процесі розробки моделі відображено вплив кожної із груп та підгруп факторів економічного, соціального та екологічного характеру за рахунок підбору такої сукупності, яка дозволяє найновніше і найдостовірніше описувати досліджувані процеси та загальний стан розвитку сільської території. Вплив решти елементів, які не враховуються в моделі, виражається через так звану помилку апроксимації (ε), що надає формулі 3.1 наступного вигляду:

$$y = f(x_1, x_2, x_3 \dots) + \varepsilon, \quad (3.2)$$

де ε – випадкова складова, що пояснює вплив інших, не врахованих у моделі невідомих факторів.

Наведені обставини зумовлюють доцільність введення до запропонованої моделі ряду умов:

1. Просторовий характер генеральної сукупності даних обумовлює залежність

зміни результативного показника від територіальних особливостей і умов;

2. Головна умова підбору факторів, що характеризують результат включення до моделі максимально можливої кількості значимих факторів кожної групи;

3. Визначення в якості результативного показника інтегрального коефіцієнта стану розвитку сільських територій.

У поданому рівнянні y є залежною (ендогенною) змінною, значення якої формується на основі взаємодії незалежних (екзогенних) факторів. Методика побудови кореляційно-регресійної моделі досить широко висвітлена в науковій та методичній літературі [62; 58; 21]. Її основні дії зводяться до наступного алгоритму:

- 1) формування мети моделі;
- 2) вибір методу реалізації моделі;
- 3) підбір параметрів моделі;
- 4) встановлення умов та обмежень;
- 5) вибір ендогенної та екзогенних змінних;
- 6) перевірка існування і тисноти зв'язків між факторами;
- 7) побудова регресійної моделі, формування рівняння регресії;
- 8) перевірка моделі на достовірність.

Результати кореляційно-регресійної моделі можуть бути використані як для пояснення та моделювання змін результативного показника, на основі зміни факторів, так, і для прогнозу зміни показника в часі. Основні розрахунки моделі проведені за допомогою програми STATISTICA (data analysis software system), version 6, фірми-виробника StatSoft, Inc. (2003). Цей програмний продукт досить широко використовується науковцями в процесі досліджень різного спрямування, в тому числі й в економіці [60]. Робоча гіпотеза дослідження припускає існування впливу економічних, соціальних та екологічних чинників, що визначають рівень розвитку сільських територій, на показник, що є формою кінцевого прояву цього розвитку – інтегрального індексу розвитку за трьома складовими (X, Y, Z). Первинні дані для формування моделі розвитку сільських територій на національному рівні подано в додатку М. У класичному розумінні, підбір факторних ознак моделі передбачає вибір показників із найвищим рівнем кореляційних зв'язків. Проте в нашому випадку є ряд

обмежень: 1) наявність чіткої структури факторів вимагає їх рівномірного відображення в моделі, що обумовлює потребу включення по одному фактору із кожної групи; 2) зважаючи на велику кількість факторів, що можуть бути включені в модель, ми можемо працювати не тільки з тими із них, що характеризуються найвищим рівнем кореляційних зв'язків із результативним показником, але й з тими, що мають середні та слабкі зв'язки.

Тому для регресійного аналізу методом перебору найбільш імовірних варіантів і комбінацій факторів ми обрали ряд показників, що задовольняють умовам моделі (3.1) і загального алгоритму моделювання рівня розвитку сільських територій. У таблиці 3.4 наведено кореляційну матрицю підбраного набору факторів, який включає їх оптимальну (10 з 13 можливих) кількість.

Таблиця 3.4

Кореляційна матриця основних показників розвитку сільських територій

України

Показник		X ₂₄	X ₃₁	Y ₁₇	Y ₂₆	Y ₃₄	Y ₄₁	Y ₅₄	Z ₁₂	Z ₂₂	Z ₃₁	y
и		X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	
X ₂₄	x ₁	1,00	0,12	0,09	0,22	-	0,25	-	0,22	-	-	0,178
		0	1	7	3	0,114	9	0,213	6	0,226	0,351	
X ₃₁	x ₂	0,12	1,00	-	0,23	-	-	-	-	-	0,08	-
		1	0	0,022	8	0,526	0,198	0,400	0,216	0,018	0	0,103
Y ₁₇	x ₃	0,09	-	1,00	-	-	0,05	0,27	0,33	-	-	0,243
		7	0,022	0	0,084	0,161	4	6	9	0,363	0,150	
Y ₂₆	x ₄	0,22	0,23	-	1,00	-	0,02	-	-	-	0,03	-
		3	8	0,084	0	0,205	4	0,331	0,065	0,004	8	0,277
Y ₃₄	x ₅	-	-	-	-	1,00	0,38	0,04	-	0,31	0,35	-
		0,114	0,526	0,161	0,205	0	0	7	0,234	7	8	0,438
Y ₄₁	x ₆	0,25	-	0,05	0,02	0,38	1,00	-	-	0,15	0,31	-
		9	0,198	4	4	0	0	0,284	0,171	2	6	0,177
Y ₅₄	x ₇	-	-	0,27	-	0,04	-	1,00	0,24	-	-	0,422
		0,213	0,400	6	0,331	7	0,284	0	8	0,127	0,332	
Z ₁₂	x ₈	0,22	-	0,33	-	-	-	0,24	1,00	-	-	0,827
		6	0,216	9	0,065	0,234	0,171	8	0	0,689	0,474	
Z ₂₂	x ₉	-	-	-	-	0,31	0,15	-	-	1,00	0,30	-
		0,226	0,018	0,363	0,004	7	2	0,127	0,689	0	2	0,659
Z ₃₁	x ₁₀	-	0,08	-	0,03	0,35	0,31	-	-	0,30	1,00	-
		0,351	0	0,150	8	8	6	0,332	0,474	2	0	0,678
y		0,17	-	0,24	-	-	-	0,42	0,82	-	-	1,000
		8	0,103	3	0,277	0,438	0,177	2	7	0,659	0,678	

Примітка. Розрахунки автора.

Як бачимо, змінні ознаки характеризуються різним ступенем кореляційного зв'язку із результативним показником (y), що коливається в межах 0,103 – 0,827.

Низький рівень кореляції в нашому випадку є обґрунтованим і доцільним, зважаючи на велику кількість факторів моделі.

Набір включених до моделі факторів є досить комплексним і характеризує різні сторони розвитку сільських територій, зокрема:

x_{74} – індекс продукції сільського господарства – дозволяє відстежити часові та просторові тенденції економічного зростання базують галузі сільських територій, що наслідково впливатиме на мотивацію подальшого інвестування в реальних сектор економіки, в тому числі інновації; зміну рівня дохідності сільського

населення та раціональне використання природних ресурсів;

x_{81} – капітальні інвестиції на одну особу – частково відображає причинну складову підвищення підприємницької активності та економічного зростання галузей реального сектора; характеризується оберненою кореляційною залежністю із результуючим показником, що пояснюється нерівномірним просторовим розподілом

інвестицій в межах України на користь регіонів із нижчим рівнем розвитку сільських територій;

y_{17} – демографічне навантаження на населення у віці 15–64 роки – має дещо вищий рівень кореляції із результуючим показником, ніж попередні показники, що

пояснюється важливістю демографічних чинників розвитку сільських територій та виокремлення людини як центристського об'єкта прояву економічних, соціальних та екологічних характеристик розвитку. Характеризується високим ступенем кореляції із показником частки населення із середньодушовими еквівалентними

грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, відображає демографічну складову соціальних процесів у сільських територіях;

y_{76} – частка економічно активних осіб з повною вищою освітою – вказує на інтелектуальний рівень розвитку національної економіки, свідчить про тісний кореляційний зв'язок із такими показниками як індекс продукції сільського господарства та капітальні інвестиції на одну особу. Відображає обернену залежність

із результуючим показником, що пояснюється низьким рівнем освіченості економічно активного населення сільських територій;

y_{34} – частка зайнятих у реальному (матеріальному виробництві та сфері торговельних послуг) секторі економіки – свідчить про високу залежність рівня розвитку національної економіки від традиційних, сировиннозначимих галузей виробництва, а також обмеженість вибору напрямів зайнятості на ринку праці країни.

Характеризується високим ступенем кореляції із показниками частки економічно активних осіб з повною вищою освітою, капітальних інвестицій на одну особу. Відображає обернену залежність із результиуючим показником, що пояснюється обмеженими можливостями різновекторності розвитку економічної діяльності у сільських територіях;

y_{41} – сільські населені пункти, що знаходяться на відстані понад 5 км доряди – характеризує ступінь доступності сільського населення до економічної та соціальної інфраструктури, можливості забезпечення економічних та соціальних потреб у центрах територіальних громад;

y_{54} – частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму – відображає економічну та мотиваційну складові прикладання праці сільського населення, характеризується прямою залежністю із результиуючим показником, що пояснюється причинно-наслідковим зв'язком між підвищенням рівня розвитку і зниженням рівня бідності сільського населення. Відображає тісний кореляційний зв'язок майже зі всіма відібраними показниками;

z_{12} – коефіцієнт забрудненості відходами I–III класів – характеризує екологічну складову економічної діяльності та суспільної поведінки людини. Показник виступає стимулятором, тобто його високе значення означає кращий рівень поводження із небезпечними відходами. Тісний кореляційний зв'язок із результиуючим показником вказує на значний техногенний вплив на розвиток сільських територій, що підтверджується також тісними кореляційними зв'язками із такими показниками як індекс продукції сільського господарства та капітальні інвестиції на одну особу;

z_{22} – частка забруднених зворотних вод, скинутих у поверхневі водні об'єкти – дозволяє відстежити наслідки впливу економічної діяльності на забрудненість водних ресурсів сільських територій як одного із основних чинників життєдіяльності

людини. Характеризується оберненою залежністю із результируючим показником, що пояснюється негативним впливом надмірного господарського втручання людини у природне середовище;

Z_{31} – коефіцієнт навантаження викидами забруднювальних речовин в атмосферне повітря дозволяє встановити наслідки впливу економічної діяльності на забруднення атмосферного повітря як одного із основних чинників життєдіяльності людини, зокрема у сільських територіях. Характеризується оберненою залежністю із результируючим показником, що пояснюється негативним впливом надмірного господарського втручання людини у природне середовище.

При формуванні набору факторів моделі ми не змогли включити до неї три групи показників – показники ресурсного забезпечення (група X_7), рівня підприємницької активності (X_4) та рівня якості життя (Y_6). Побудова регресійної моделі в процесі науково-практичних досліджень дозволяє отримувати ряд переваг, що проявляються у врахуванні зваженого впливу відбраного кола чинників на результируючий показник. Обрана методика передбачає побудову прогнозу на майбутнє із врахуванням теперішнього і минулого станів системи.

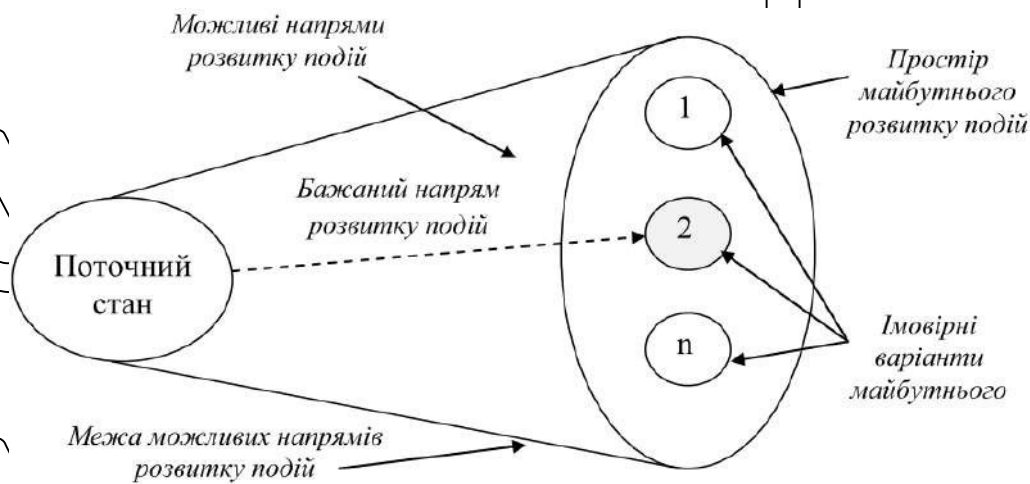


Рис. 3.2. Модель прогнозного планування розвитку сільських територій

Примітка: адаптовано автором за матеріалами [22, с. 113].

У класичному розумінні прогнозне планування передбачає повний опис майбутнього та шляхів його досягнення. Проте, як зазначають В. П. Горбулін, А. Б. Качинський [13, с. 157], до сьогодні не вироблено універсального методу планування. Замість нього існує велика кількість різних підходів і способів

розроблення та застосування сценаріїв у контексті планування й ухвалення рішень, що схематично представлено на рисунку 3.2.

Результатом кореляційно-регресійного аналізу є побудова рівняння регресії, що в загальному випадку має наступний вигляд:

$$y = a + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 + b_4x_4 + b_mx_m, \quad (3.3)$$

де y – залежна чи прогнозована змінна (результуючий показник); x_i – незалежна змінна; a – вільний член рівняння; b_i – коефіцієнти умовно-чистої регресії, m – число незалежних змінних.

При підстановці відібраних вище показників (див. табл. 3.3) у формулу (3.3), рівняння регресії набуде вигляду:

$$y = a + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 + b_4x_4 + b_5x_5 + b_6x_6 + b_7x_7 + b_8x_8 + b_9x_9 + b_{10}x_{10}, \quad (3.4)$$

де y – інтегральний індекс розвитку сільських територій; a – вільний член рівняння; b_i – коефіцієнти умовно-чистої регресії; x_1 – індекс продукції сільського господарства (x_{24}); x_2 – капітальні інвестиції на одну особу (x_{31}); x_3 – демографічне навантаження на населення у віці 15–64 роки (y_7); x_4 – частка економічно активних осіб з повною вищою освітою (y_{26}); x_5 – частка зайнятих у реальному (матеріальному виробництві та сфері торговельних послуг) секторі економіки (y_{34}); x_6 – сільські населені пункти, що знаходяться на відстані понад 5 км від ради (y_{41}); x_7 – частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму (y_{54}); x_8 – коефіцієнт забрудненості відходами I–III класів (z_{12}); x_9 – частка забруднених зворотних вод, скинутих у поверхневі водні об'єкти (z_{22}); x_{10} – коефіцієнт навантаження викидами забруднювальних речовин в атмосферне повітря (z_{31}). Зважаючи на велику кількість використаних факторів та наявність між ними тісних та середніх кореляційних зв'язків, важливою умовою формування підбору факторів моделі є відсутність між ними явища мультиколінеарності, яке б могло спотворити результати регресійного аналізу і суттєво знизити значимість моделі.

Для перевірки мультиколінеарності розраховано коефіцієнт злуття дисперсії для вторинних регресій (3.2) кожного із включених до моделі екзогенних факторів.

$$VIF = 1/(1-R^2) \quad (3.5)$$

Значення розрахованих коефіцієнтів для кожної зі змінних, які ми отримали, перебувають нижче допустимого рівня ($VIF < 3$). Відповідно до цього, явища мультиколінеарності в пропонованій моделі не виявлено, усі факторні ознаки можуть бути включені до моделі. Загальне вираження результатів регресійного аналізу, визначення коефіцієнтів регресії (b), β -коефіцієнтів, коефіцієнтів еластичності (ϵ) та формування рівняння регресії наведено в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Результати регресійного аналізу розвитку сільських територій України

Фактори		β -коефіцієнт	Зміна у відповідно до значення β -коефіцієнта	Коефіцієнт регресії b	t – критерій студента (крит. 2,056)	p-рівень	Коефіцієнт еластичності
Вільний член				1,371477	8,08152	0,000001	
x_{24}	x_1	-0,109360	0,051223	-0,002180	-2,13499	0,049666	-0,1094
x_{31}	x_2	0,116096	0,057484	0,004347	2,01962	0,061660	0,1161
y_{17}	x_3	-0,203943	0,045347	-0,000417	-4,49733	0,000426	-0,2039
y_{26}	x_4	-0,231341	0,042928	-0,005351	-5,38906	0,000075	-0,2313
y_{34}	x_5	-0,283279	0,056505	-0,009373	-5,01336	0,000154	-0,2833
y_{41}	x_6	0,299277	0,051430	0,166541	5,81910	0,000034	0,2993
y_{54}	x_7	0,248324	0,052996	0,004894	4,68571	0,000293	0,2483
z_{12}	x_8	0,565111	0,062348	0,136967	9,06381	0,000000	0,5651
z_{22}	x_9	-0,190337	0,057000	-0,001108	-3,33925	0,004483	-0,1903
z_{31}	x_{10}	-0,332965	0,056227	-0,003277	-5,92185	0,000028	-0,3330
y							
Рівняння регресії		$y = 1,371 - 0,0022x_{24} + 0,0043x_{31} - 0,0004y_{17} - 0,0053y_{26} - 0,0094y_{34} + 0,1665y_{41} + 0,0049y_{54} + 0,1370z_{12} - 0,0011z_{22} - 0,0033z_{31}$					

Примітка. * – фактор, що характеризується значенням t-критерію, нижчим за критичний рівень.

Як бачимо, за винятком x_{31} , усі інші фактори мають достатній рівень значимості для моделі ($t_{\text{факт}} < t_{\text{крит}}$) при довірчому інтервалі 0,05. Відповідно до цього, випадковість їхнього зв'язку складає менше 5 %. Про це свідчить також значення p-рівня (нижче рівня довірчого інтервалу – 0,05). Стосовно x_{31} ми бачимо, що p-рівень становить 0,062. Це свідчить про можливість включення

даного показника до моделі за умови незначного зниження порогу довірчого інтервалу до значення 0,07.

Оцінюючи адекватність моделі на предмет рівномірного розподілу її значень використаємо графічний метод. Так, на рисунку 3.3 ми бачимо, що фактичний розподіл залишків є близьким до очікуваного нормального розподілу. Це характеризує модель як адекватну і придатну для використання.

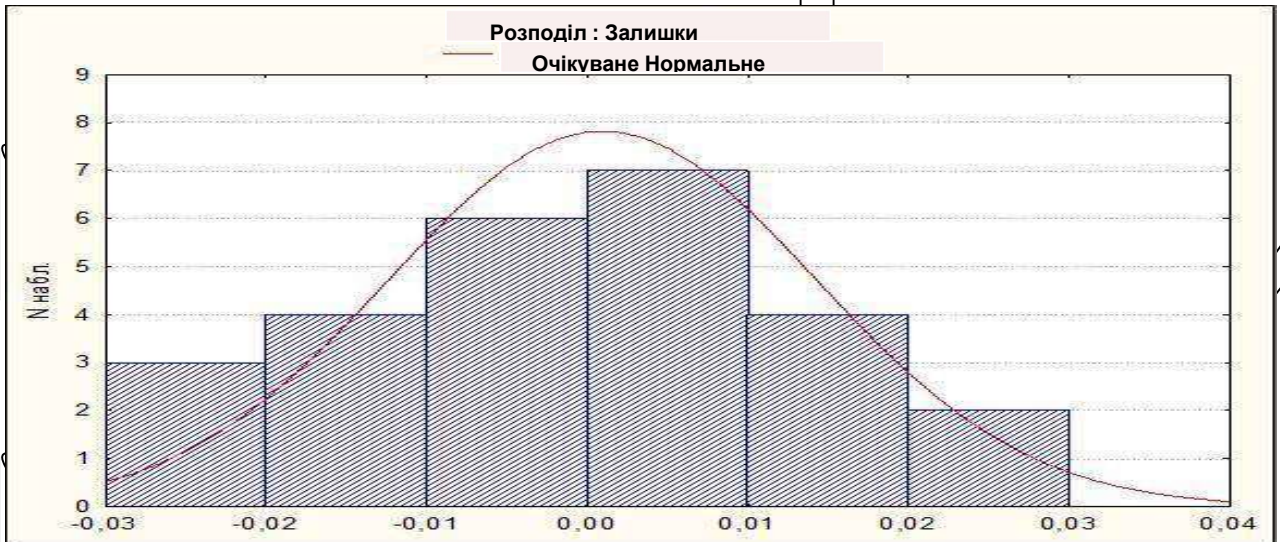


Рис. 3.3. Перевірка рівномірності розподілу залишків регресійної моделі

Примітка. Сформовано автором на основі даних моделі.

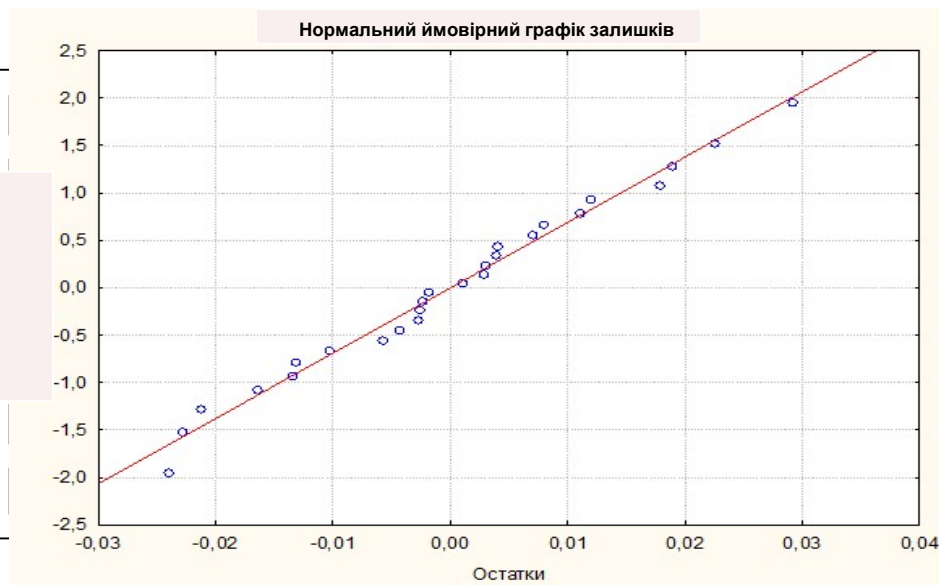


Рис. 3.4. Перевірка лінійності зв'язку регресійної моделі

Примітка. Сформовано автором на основі даних моделі.

Підтвердженням адекватності моделі є перевірка лінійності зв'язку

використаних даних (рис. 3.4). Як бачимо, майже всі залишки аналізованої моделі розташовані максимально наближено до лінійного графіка регресії. Відповідно до цього ми можемо стверджувати, що використання моделі для прогнозування стану розвитку сільських територій на основі включеного в неї переліку факторів характеризується високим рівнем достовірності. Для перевірки значущості (адекватності) рівняння регресії використовують F -статистику, оцінювання коефіцієнта детермінації R^2 , а також визначення ступеня апроксимації розрахованих на основі рівняння значень y_i (\hat{A}_y) (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Перевірка кореляційно-регресійної моделі на значущість (адекватність)

Показник	Значення показника	Трактування показника
Коефіцієнт множинної кореляції (R)	0,989	Використовується для характеристики щільності зв'язку між результативною ознакою та сукупністю факторних ознак
Коефіцієнт детермінації (R^2)	0,977	Характеризує, на скільки відсотків сформована модель регресії пояснює варіацію значень результативної змінної
Скорегований коефіцієнт детермінації ($R^2_{\text{скор}}$)	0,962	Уточнює значення коефіцієнта детермінації за рахунок урахування кількості включених до моделі факторів
F-критерій Фішера ($F_{\text{факт}}$)	64,440	За умови перевищення $F_{\text{табл}}$ означає статистичну значимість (адекватність) сформованої моделі в цілому
F (крит)	2,544	Розрахункове значення F критерію Фішера
Рівень апроксимації (\hat{A}_y)	3,121	Характеризує ступінь відхилення розрахованих на основі моделі результативних показників від їх фактичного значення

Примітка. Сформовано автором на основі даних моделі.

Як можна судити з даних, наведених у таблиці 3.6, сформована кореляційно-регресійна модель залежності стану розвитку сільських територій від набору економічних, соціальних та екологічних факторів є статистично значущою, що підтверджується високим рівнем зв'язку факторних ознак із незалежною змінною ($R=0,989$), високим значенням коефіцієнта детермінації ($R^2=0,977$). Це свідчить, що більше 97 % зміни результативної ознаки в межах вибірки можна пояснити за допомогою включених до моделі факторних ознак. Підтвердженням достовірності моделі є також значення критерію Фішера, фактичне значення якого суттєво

переважає критичне ($F_{\text{факт}} > F_{\text{крит}}$), а також низький рівень апроксимації моделі ($\hat{A}_y < 7$).

Висновок до Розділу 3

1. Вирішення питання розвитку сільських територій (у контексті збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної складових) передбачає організацію цього процесу за допомогою проектування і створення певних інституцій: держави, регіональної влади й органів самоврядування, суб'єктів, що господарюють на селі, сільських рад, сільських громад, партій і громадських організацій, тобто всіх стейкхолдерів. Виходячи із їх потреб сформовано систему ключових факторів успіху (плану конкретних дій) просторового розвитку шляхом зіставлення можливостей, загроз зовнішнього середовища, слабких і сильних сторін внутрішнього середовища.

2. Результати математичного прогнозування дозволили встановити основні стримувальні чинники розвитку сільських територій, що потребує розроблення удосконаленого організаційно-економічного механізму розвитку сільських територій, у якому запропоновано сукупність програмних, нормативно-правових, адміністративних та інформаційних заходів.

У магістерській роботі вивчено питання про розвиток сільських територій. На підставі проведених досліджень сформульовані такі висновки.

1. Обґрунтовано теоретичні засади понятійно-категоріального апарату дослідження, які дозволили встановити, що сільські території необхідно розглядати як складну, динамічну, комплексну природно-ресурсну, адміністративно-територіальну, соціально-демографічну, економіко-галузеву систему із наявною в ній сукупністю ресурсів, населенням, виробничих структур.

2. Виділено теоретичні підходи до організації сільських територій, які визначають передумови (територіальні, соціально-економічні, екологічні), чинники (зовнішні та внутрішні), принципи (організації та регулювання) переходу від галузевого до просторового трактування їх розвитку та формування як системного утворення і самостійного об'єкта у процесі регулювання на національному, регіональному, районному і базовому рівнях управління.

3. Встановлено взаємозалежність ефективності інституціонально- правового забезпечення розвитку сільських територій та функціональної здатності суб'єктів до регулювання на різних рівнях, що передбачає формування державної політики та законодавчого поля її реалізації (національний рівень).

4. Обґрунтовані методологічні підходи щодо дослідження організаційного становлення сільських територій, що дозволяють за допомогою використання системного підходу у відборі критеріїв встановлення соціально-економічного розвитку за їхніми складовими; визначення сукупності методів і загального алгоритму оцінювання відповідних процесів; побудови моделі комплексної оцінки стану взаємодії елементів сільських територій згідно системи адаптації «методологія – методи – критерії – показники – технологія оцінювання», сформулювати комплекс знань природничо-наукового пізнання і соціально-економічної практики функціонування сільських територій.

5. Здійснено організаційно-економічне оцінювання трансформаційних змін у стані сільських територій з визначенням тенденцій функціонування окремих індикаторів: ресурсне забезпечення, зростання секторальної економіки, інвестиційна привабливість територій, підвищення підприємницької активності (економічний блок); демографічне становище, забезпеченість освітніми послугами, зайнятість, розвиток соціальної інфраструктури, дохідність та якість життя населення (соціальний блок); забрудненість природних ресурсів, що сприятимуть економічному зміцненню, становленню соціальної сфери та покращенню екологічних процесів сільських територій (екологічний блок).

6. Обґрунтовано форми впливу та функціональної здатності регулювання розвитку сільських територій на основі розробленої карти стейкхолдерів і матриці їхніх можливостей та зацікавленості, де встановлено перелік найбільш впливових суб'єктів: громади сільських територій; органи місцевого самоврядування; приватні, комунальні та державні власники соціальних та екологічних об'єктів. Виходячи з їхніх потреб та інтересів, сформовано систему ключових факторів успіху (плану конкретних дій) просторового розвитку шляхом порівняння можливостей і загроз зовнішнього середовища та слабких і сильних сторін внутрішнього середовища.

7. Розроблено математичну модель на основі кореляційної залежності рівня розвитку сільських територій як результативного показника від факторних ознак за економічною, соціальною та екологічною складовими, з визначенням їх причинно-наслідкових зв'язків, ендогенних та екзогенних змінні. Модель забезпечує здатність системи регулювання сформулювати прогностичні імперативи майбутнього стану сільських територій й визначити організаційно-економічні заходи (програмні, нормативно-правові, адміністративні та інформаційні) його досягнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амбросов В. Я., Маренич Т. Г. Економічний механізм внутрішньогосподарських відносин на основі комерційного розрахунку: метод рекомендації. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2005. 146 с.
2. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. Київ: КНЕУ, 2005. 202 с.
3. Бариз В., Ледебур Л. Нові регіональні економіки / пер. з англ. Андрій Пехник. Львів: Літопис, 2003. 196 с.
4. Бистряков І. К., Чернюк Л. Г. Економічний простір: аспекти методологічного визначення / за заг. ред. Б. М. Данилишина; РВПС України НАН України. Київ: РВПС України НАН України, 2006. 153 с.
5. Вебер А. Теорія розміщення промисленности/пер. с нем. Москва, 1926. 224 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
7. Вдовенко Н. М. Макроекономічна оцінка аграрного сектору економіки України за умов інтеграційних процесів // Наук. вісн. Полісся. - 2016. - Вип. 3. - С. 22-28.
8. Галанець В. І. Прогнозування розвитку різноукладності в аграрному секторі економіки (на матеріалах Львівської області). *Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку*: матеріали Дев'ятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 26-27 квіт. 2007 р. / редкол.: П. Т. Саблук та ін. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2007. С. 238-243.
9. Герасим П. М. Удосконалення соціально-економічного механізму формування доходів сільського населення. *Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій*: матеріали Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 9-10 листопада 2005 р. / редкол.: П. Т. Саблук та ін. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2005. С. 540-545.
10. Герасименко Ю. Розвиток сільських територій як інструмент реалізації соціальної відповідальності агробізнесу. URL:

http://econf.at.ua/publ/konferencija_2014_10_16_17/sekcija_5_ekonomichni_nauk_i/rozvitok_silskih_teritorij_jak_instrument_realizaciji_socialnoji_vidpovidalnosti_agrobi_znesu/8-1-0-78

11. Гончаренко І. В. Регіональна політика соціально-економічного розвитку сільських територій України: дис. ... д-ра екон. наук, 08.00.05 / НАН України, Ін-т регіон. дослідж. Львів, 2010. 377 с.

12. Гончаренко І. В. Ретроспектива формування сільських територій регіонів України. *Регіональна економіка*. 2008. № 3. С. 204–209.

13. Гончаренко І. В. Соціально-економічний розвиток сільських території регіону: проблеми теорії та практики: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2009. 370 с.

14. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування вирішення проблем національної безпеки: монографія. Київ: НІСД, 2010. 288 с.

15. Гудзинський О. Д., Судомир С. М. Методологічні аспекти формування потенціалу, адекватного стратегічному розвитку підприємств. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2007. № 1(39). С. 11-15.

16. Данилишин Б. М., Чернюк Л. Г., Фашевський М. І. Соціально- економічні проблеми регіонів: методологія і практика / за ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина; РВПС України НАН України. Черкаси, 2006. 240 с.

17. Дем'янишина О. А. Міжнародний досвід розвитку сільських територій: уроки для України. *Економіка АПК*. 2010. № 9. С. 114-120.

18. Діброва А. Д. Формування біоекономічного потенціалу сільського господарства України в умовах ризиків кліматичних змін/ за ред. А. Д. Діброви; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - Київ : Лисенко М. М. [вид.], 2017. - 254 с. : рис., табл. - Бібліогр.: с. 238-252.

19. Дієсперов В. С. Історична доля українського селянства. *Економіка АПК*. 2009. № 12. С. 96–103.

20. Досвід УЦМЗР з актуалізації тематичних карт із застосуванням зображень, отриманих із супутників Landsat 4, Landsat 7 та SPOT / Я. В. Пархісенко та ін. *ГІС-форум 2001*; матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 18-20 грудня 2001 року. Київ, 2001. С. 166-174.

21. Електронний ресурс [<https://decentralization.gov.ua/news/13249>]

22. Європейський досвід законодавчого регулювання державної підтримки та розвитку сільських населених пунктів. Інформаційна довідка. URL: <http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Infodovidka-YEvropejskyj-dosvid-zakonodavchogo-regulyuvannya-derzhavnoyi-pidtrymky-ta-rozvytku-sil'skyh-naselenyh-punktiv.pdf>.

23. Зверяков М. І., Ковальов А. І., Сментина Н. В. Стратегічне планування збалансованого розвитку територіальних соціально-економічних систем в умовах децентралізації: монографія. Одеса: ОНЕУ, 2017. 175 с.

24. Зінченко А. Г., Саприкіна М. А. Соціальна відповідальність в Україні: погляди різних стейкхелдерів. Регіональний аспект. Київ: [б. в.], 2008. 60 с.

25. Кваша С. М. Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці / Економіка АПК. - 2013. - № 8. - С. 12-21.

26. Ковальова В. Реформа місцевого самоврядування: замість держадміністрацій створюють виконкоми обласних і районних рад. *Урядовий кур'єр*. 2014. 27 березня. URL: <https://ukrinter.gov.ua/uk/articles/reforma-miscevogo-samovryaduvannya-zamist-derzhadm/>

27. Коваль Я. В., Антоненко І. Я. Регіональна економіка. Київ: РВПС України НАН України, 2005. 364 с.

28. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

29. Кужель В. В. Очікуваний результат соціальної відповідальності бізнесу та його вплив на стратегічний розвиток економіки агропродовольчої сфери. *Економіка: реалії часу*. 014. № 3. С. 58-61. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2018/n3.html>.

30. Куліш І. М. Державна політика розвитку сільських територій: світовий досвід для України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Випуск 3(107). С. 395-407.

31. Куденко В. І., Удовиченко В. П., Остафійчук Я. В. Соціальна держава (проблеми

теорії, методології, практики) / за ред. В. І. Куценко. Київ: Заповіт, 2003. 280 с.

32. Лавейкін М. І., Конитко В. І. Регіональні аспекти раціоналізації використання земельних ресурсів України. *Регіональна політика: методологія методи, практика: монографія* / відп. ред. М. І. Долішній. Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2001. С. 631–642.

33. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій: теорія, методологія, практика: дис. ... доктора екон. наук : 08.00.03. Київ, 2008. 514 с.

34. Мазур А. Г. Регіональна парадигма суспільного розвитку. Вінниця: Книга-Вега, 2007. 160 с.

35. Матвієнко А. С. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: [б. в.], 2010. 23 с.

36. Мельник С. І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2004. 428 с.

37. Мінченко Р. М. Проблеми децентралізації державної влади і їх взаємодія з місцевим самоврядуванням в Україні. *Держава і право*. 2008. Вип. 39. С. 299–308.

38. Олійник Я. Б. Механізм державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2002. № 2. С. 66–70.

39. Об'єднані територіальні громади – децентралізація. URL : <http://decentralization.gov.ua/gromada>.

40. Павлов О. І. Модель сільського розвитку в Україні та її відповідність стандартам Європейського Союзу. *Статистика України*. 2006. № 3. С. 96–100.

41. Павлов О. І. Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління: монографія. Одеса: Астропринт, 2008. 208 с.

42. Проект Закону України "Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості" / внесений Народними депутатами України М. В. Сокирко та М. М. Одайником. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=73

34&skl=5.

43. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до

2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

44. Прокопа І. В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку.

Економіка України. 2007. № 6. С. 50-59.

45. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1997. № 24. Ст.170.

46. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

47. Регіональна економіка: Словник-довідник / О. Д. Богорад, О. М. Невелєв, В. М. Падалка, М. В. Підмогильний; за ред. М. В. Підмогильного. Київ: НДЦСЕП, 2004. 346 с.

48. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави: доп. на Сьомих річних зборах Всеукр.конгресу вчених економістів-аграрників 9-10 листопаду 2005р. Київ: УААН ННЦ "ІАЕ", 2005. С. 18.

49. Савицька Л. В. Стратегія соціальної відповідальності холдингів. *Управління компанією*. 2007. № 7. С. 116-120.

50. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

51. Сільськогосподарський комплекс України: соціально-економічні пріоритети розвитку / за ред. М. А. Хвесика, А. С. Лисецького. Київ: РВНС України НАН України, 2009. 216 с.

52. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали до Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 9–10 листопада 2005 р. Київ: УААН ННЦ "Ін-т аграрної економіки", 2005. 82 с.

53. Соціально-економічний розвиток села і сільських територій / А. Г. Борщ, Л. М. Долгий, І. І. Довженко та ін., під ред. В. К. Терещенка П. А. Лайка. Київ: "Нічлава", 2006. 264 с.

54. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за загальною редакцією В. М. Гейня та ін. Київ: НВЦ НБУВ, 2009. 687 с.

55. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку. монографія / А. М. Колот, О. А. Грیشнова та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ: КНЕУ, 2012. 501 с.

56. Славов В. П., Коваленко О. В. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій. *Вісник аграрної науки*. 2007. № 9. С. 50–59.

57. Степаненко А. В., Павленко А. Ф., Олійник Я. Б. Основи регіональної діагностики. Київ: Обрії, 2003. 71 с.

58. Стратегічні пріоритети та сучасні завдання розвитку реального сектора економіки України / редкол.: Б. М. Данилишин (відп. ред.) та ін.; РВПС України НАН України. Черкаси: Брама-Україна, 2007. 544 с.

59. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів / за заг. ред. д. філол. н., проф. В. В. Дубічинського. Харків: Школа, 2006. 1008 с.

60. Талавира М. П. Заходи підтримки економічного розвитку сільських територій. *Агроінком*. 2006. № 2. С. 110–113.

61. Топтунова Л. М., Васильєва Л. В., Кльованик О. А. Дослідження однофакторної і багатфакторної регресії, аналіз часових рядів у системі STATISTICA 6: навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Краматорськ: ДДМА, 2008. 122 с.

62. Третяк А. М. Стан та проблеми розвитку земельних відносин сільських територій. *Агроінком*. 2004. № 3–4. С. 23–28.

63. Фещур Р. В., Барвінський А. Ф., Кічор В. П. Статистика: навч. посібник. Львів: “Інтелект-Захід”, 2001. 276 с.

64. Шаповал П. Сільськогосподарський регіон у системі управління розвитком економіки. *Вісник УАДУ при Президентові України*. 2002. № 4. С. 72–76.

65. Шебаніна О. В. Продовольчий комплекс і продовольчий ринок: структура, складники, взаємозв'язки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я. Спеціальний випуск 2(26). Т. 1. Миколаїв*. 2004. С. 324–330.

66. Шиян В. Й. Соціально-економічні проблеми українського села в постіндустріальній стадії розвитку суспільства. *Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали Сьомих річних зборів*

Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 9-10 листопада 2005 р.
редкол.: П. Т. Саблук та ін. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2005. С. 139-146.

67. Юрчишин В. В. Нетрадиційний погляд на сучасну аграрну політику. Київ: Інститут аграрної економіки УААН, 2003. 29 с.

68. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 3-10.

69. Нуреев Р. Теории развития: новые модели экономического роста (вклад человеческого капитала). *Вопросы экономики*. 2000. № 9. С. 126-145.

70. Обзор политики сельского развития в Европейском Сообществе ив США / Е. Серова, Н. Карлова, П. Мокшина и др. Москва: Аналитический центр «Агропродовольственная экономика», 2005. 12 с.

71. Пантелеева О. И. Особенности реализации программ развития сельских территорий в США и странах Евросоюза. *Международный сельскохозяйственный журнал*. 2010. № 4. С. 9-10.

72. Раевнева Е.В., Бобкова А.Ю. Модели пространственной зависимости в анализе региональных конвергенционных процессов. *Бизнес Информ*. 2011. № 5(2). С. 45-48.

73. Хикс Дж. Мистер Кейнс и «классики»: попытка интерпретации /пер. с англ. Е. И. Николаева. Москва: Директмедиа Паблишинг, 2007. 15 с.

74. Черныш Е. А., Молчанова Н. П., Новикова А. А. Прогнозирование и планирование в условиях рынка: учебное пособие. Москва: ПРИОР, 2000. 176 с.

75. Шайкин В. В., Ахметов Р. Г. Развитие сельской местности. Теория и практика: учеб. пособие. Москва: Издательство МСХА, 2001. 54 с.

76. Budget Summary and Annual Performance Plan, Financial Year 2010, USDA, 12 p.

77. Ostrom E. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Reissue edition. Cambridge University Press, 2015. 294 p.

78. Overview of Rural Education / Answers Library. URL: http://www.answers.com/main/what_content.jsp. - Answers.com.

79. Provasnik S. Status of Education in Rural America/National Center for Education Statistics, Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education, Washington, 2007. 146 p.

Систематизація наукових підходів до тлумачення поняття «сільські території»

Автори дослідження	Підходи до тлумачення					
	географічний	адміністративний	економічний	соціальний	галузевий	системний
М.В.Підмогильний	+	-	-	-	-	-
О.І.Павлов	+	+	+	+	-	+
В.М.Трегобчук	+	-	+	+	-	+
С.І.Мельник	-	+	-	-	-	-
П.Д.Шаповал	+	+	-	-	-	-
І.В.Прокопа	+	+	+	+	+	-
А.В.Метриков, А.А.Никонова	-	+	+	+	-	-
А.М.Третяк	-	+	-	+	+	-
Д.Ф.Крисанов	+	+	-	+	-	-
П.Т.Саблук	-	-	+	-	-	+
В.В.Юрчишин	+	+	+	+	-	-
А.Г.Мазур	+	+	+	+	-	-
І.В.Гончаренко	-	-	-	-	-	+
В.П.Славов, О.В.Коваленко	+	+	+	-	-	-
О.В.Заставецька	-	-	+	+	-	-
В.А.Поповкін	+	+	-	+	+	-
В.К.Терещенко та інші	+	+	+	+	-	-
М.М.Талавіря	-	-	-	-	-	+

Значення індексів за індикатором «Рівень ресурсного забезпечення» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси				Тип розвитку
	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁	
Україна	0,39	0,53	0,42	0,445	3
АР Крим	0,41	0,82	0,41	0,518	3
Вінницька	0,30	0,68	0,30	0,396	2
Волинська	0,38	0,35	0,73	0,458	3
Дніпропетровська	0,48	0,33	0,22	0,328	2
Донецька	0,77	0,49	0,23	0,442	3
Житомирська	0,31	0,48	0,74	0,479	3
Закарпатська	1,00	0,28	1,00	0,658	4
Запорізька	0,30	0,36	0,20	0,279	2
Івано-Франківська	0,80	0,31	0,83	0,593	3
Київська	0,37	1,00	0,53	0,582	3
Кіровоградська	0,19	0,83	0,20	0,315	2
Луганська	0,44	0,65	0,37	0,472	3
Львівська	0,74	0,49	0,60	0,601	4
Миколаївська	0,22	0,37	0,21	0,258	2
Одеська	0,35	0,51	0,27	0,367	2
Полтавська	0,25	0,77	0,31	0,393	2
Рівненська	0,47	0,53	0,83	0,589	3
Сумська	0,25	0,62	0,40	0,396	2
Тернопільська	0,39	0,39	0,30	0,355	2
Харківська	0,43	0,75	0,29	0,455	3
Херсонська	0,21	0,55	0,44	0,369	2
Хмельницька	0,32	0,67	0,31	0,401	3
Черкаська	0,33	0,63	0,42	0,442	3
Чернівецька	0,72	0,24	0,60	0,469	3
Чернігівська	0,19	0,49	0,51	0,365	2

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень економічного розвитку» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси										Тип розвитку
	X ₂₁	X ₂₂	X ₂₃	X ₂₄	X ₂₅	X ₂₆	X ₂₇	X ₂₈	X ₂₉	X ₃	
Україна	0,36	0,68	0,43	0,74	0,55	0,61	0,64	0,23	0,84	0,529	3
АР Крим	0,13	0,73	0,25	0,72	0,84	0,27	0,56	0,22	1,00	0,426	3
Вінницька	0,24	0,76	0,90	0,79	0,60	0,77	0,55	0,59	0,85	0,634	4
Волинська	0,15	0,73	0,47	0,72	0,81	0,61	0,63	0,19	0,84	0,497	3
Дніпропетровська	0,80	0,69	0,34	0,77	0,56	0,58	0,74	0,45	0,84	0,619	4
Донецька	0,44	0,60	0,16	0,66	0,63	0,53	0,37	0,81	0,84	0,509	3
Житомирська	0,18	0,78	0,52	0,74	0,61	0,64	0,57	0,44	0,84	0,549	3
Закарпатська	0,10	0,70	0,25	0,70	0,91	0,24	0,49	0,22	0,84	0,397	2
Запорізька	0,62	0,69	0,41	0,78	0,42	0,45	0,72	0,58	0,84	0,593	3
Івано-Франківська	0,20	0,68	0,31	0,72	0,97	0,75	0,61	0,28	0,84	0,528	3
Київська	0,38	0,72	0,65	0,72	0,68	0,61	0,79	0,13	0,84	0,551	3
Кіровоградська	0,21	0,74	0,87	0,77	0,32	0,62	0,57	0,85	0,84	0,587	3
Луганська	0,18	0,58	0,17	0,67	0,44	0,51	0,24	0,36	0,85	0,388	2
Львівська	0,19	0,71	0,27	0,72	0,74	0,77	0,58	0,16	0,84	0,471	3
Миколаївська	0,26	0,72	0,59	0,78	0,36	0,52	0,62	0,64	0,84	0,561	3
Одеська	0,17	0,73	0,35	0,79	0,35	0,47	0,80	0,27	0,83	0,464	3
Полтавська	0,67	0,69	0,85	0,76	0,43	0,57	0,56	0,48	0,84	0,633	4
Рівненська	0,19	0,71	0,43	0,72	0,65	0,60	0,51	0,38	0,84	0,516	3
Сумська	0,26	0,69	0,66	0,75	0,39	0,79	0,53	0,34	0,84	0,543	3
Тернопільська	0,10	0,75	0,59	0,72	0,51	0,74	0,48	0,27	0,84	0,481	3
Харківська	0,37	0,69	0,41	0,76	0,41	0,70	0,80	0,22	0,84	0,531	3
Херсонська	0,15	0,70	0,74	0,76	0,42	0,58	0,62	0,40	0,84	0,521	3
Хмельницька	0,18	0,71	0,70	0,73	0,53	0,79	0,52	0,31	0,85	0,537	3
Черкаська	0,33	0,70	0,89	0,72	0,74	0,75	0,58	0,40	0,84	0,632	4
Чернівецька	0,06	0,70	0,36	0,71	0,70	0,40	0,48	0,28	0,85	0,417	3
Чернігівська	0,24	0,69	0,71	0,73	0,42	0,61	0,53	0,28	0,84	0,520	3

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень інвестиційної привабливості» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси				Тип розвитку
	X ₃₁	X ₃₂	X ₃₃	X ₃₄	
Україна	0,33	0,18	0,45	0,298	2
АР Крим	0,41	0,05	0,01	0,059	1
Вінницька	0,22	0,52	0,06	0,194	1
Волинська	0,24	0,19	0,12	0,176	1
Дніпропетровська	0,40	0,13	0,71	0,329	2
Донецька	0,18	0,08	0,25	0,156	1
Житомирська	0,16	0,37	0,10	0,179	1
Закарпатська	0,14	0,04	0,13	0,093	1
Запорізька	0,24	0,24	0,21	0,230	2
Івано-Франківська	0,27	0,14	0,28	0,221	2
Київська	0,74	0,17	0,45	0,385	2
Кіровоградська	0,22	0,77	0,04	0,187	1
Луганська	0,13	0,25	0,11	0,156	1
Львівська	0,26	0,09	0,21	0,172	1
Миколаївська	0,27	0,33	0,09	0,204	2
Одеська	0,26	0,18	0,27	0,234	2
Полтавська	0,38	0,37	0,32	0,356	2
Рівненська	0,16	0,20	0,09	0,141	1
Сумська	0,17	0,56	0,11	0,219	2
Тернопільська	0,17	0,48	0,02	0,125	1
Харківська	0,22	0,24	0,29	0,250	2
Херсонська	0,15	0,65	0,10	0,209	2
Хмельницька	0,24	0,38	0,06	0,179	1
Черкаська	0,18	0,63	0,19	0,280	2
Чернівецька	0,13	0,21	0,03	0,098	1
Чернігівська	0,18	0,65	0,06	0,192	1

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень підприємницької активності» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси						Тип розвитку
	X ₄₁	X ₄₂	X ₄₃	X ₄₄	X ₄₅	X ₄	
Україна	0,58	0,98	0,66	0,47	0,83	0,681	4
АР Крим	0,76	0,99	0,58	0,60	0,76	0,725	4
Вінницька	0,52	0,98	0,72	0,41	0,89	0,669	4
Волинська	0,48	0,97	0,69	0,68	0,84	0,711	4
Дніпропетровська	0,75	0,98	0,65	0,42	0,83	0,700	4
Донецька	0,33	0,96	0,32	0,50	0,84	0,532	3
Житомирська	0,47	0,97	0,68	0,58	0,82	0,683	4
Закарпатська	0,42	0,99	0,70	0,98	0,91	0,764	4
Запорізька	0,74	0,99	0,75	0,50	0,86	0,751	4
Івано-Франківська	0,51	0,99	0,58	0,72	0,91	0,719	4
Київська	0,96	0,98	0,80	0,35	0,86	0,740	4
Кіровоградська	0,70	0,98	0,59	0,39	0,95	0,687	4
Луганська	0,22	0,96	0,25	0,45	0,87	0,461	3
Львівська	0,65	0,98	0,67	0,69	0,83	0,755	4
Миколаївська	0,83	1,00	0,73	0,46	0,91	0,757	4
Одеська	0,91	0,99	0,79	0,48	0,86	0,784	4
Полтавська	0,62	0,97	0,66	0,37	0,87	0,664	4
Рівненська	0,40	0,97	0,56	0,73	0,81	0,663	4
Сумська	0,47	0,97	0,57	0,36	0,84	0,599	3
Тернопільська	0,42	0,98	0,61	0,52	0,88	0,650	4
Харківська	0,81	0,98	0,89	0,46	0,81	0,767	4
Херсонська	0,67	1,00	0,69	0,53	0,87	0,733	4
Хмельницька	0,48	0,98	0,75	0,42	0,87	0,663	4
Черкаська	0,60	0,97	0,65	0,26	0,90	0,615	4
Чернівецька	0,40	0,99	0,81	0,81	0,80	0,732	4
Чернігівська	0,51	0,97	0,61	0,36	0,85	0,623	4

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень демографічної ситуації» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси									Тип розвитку
	Y11	Y12	Y13	Y14	Y15	Y16	Y17	Y18	Y19	
Україна	0,49	0,72	0,68	0,67	0,70	0,97	0,85	0,64	0,703	4
АР Крим	0,59	0,73	0,83	0,89	0,75	0,97	1,00	0,58	0,778	4
Вінницька	0,78	0,65	0,60	0,60	0,66	0,98	0,79	0,59	0,695	4
Волинська	0,76	0,92	0,86	0,76	0,84	0,97	0,80	0,76	0,830	5
Дніпропетровська	0,26	0,70	0,67	0,63	0,70	0,95	0,85	0,55	0,626	4
Донецька	0,15	0,61	0,47	0,72	0,64	0,95	0,89	0,59	0,560	3
Житомирська	0,65	0,73	0,69	0,56	0,73	0,94	0,78	0,65	0,711	4
Закарпатська	1,00	0,87	0,84	0,98	0,77	0,96	0,96	0,91	0,907	5
Запорізька	0,36	0,69	0,65	0,64	0,69	0,97	0,89	0,55	0,655	4
Івано-Франківська	0,89	0,77	0,72	0,82	0,69	0,99	0,90	0,68	0,804	5
Київська	0,60	0,69	0,67	0,55	0,70	0,95	0,81	0,62	0,688	4
Кіровоградська	0,59	0,67	0,62	0,62	0,68	0,95	0,81	0,55	0,677	4
Луганська	0,21	0,54	0,37	0,82	0,56	0,96	0,92	0,47	0,547	3
Львівська	0,62	0,75	0,74	0,77	0,71	0,99	0,90	0,82	0,781	4
Миколаївська	0,51	0,76	0,71	0,70	0,71	0,95	0,90	0,56	0,711	4
Одеська	0,53	0,85	0,82	0,73	0,79	0,96	0,90	0,64	0,764	4
Полтавська	0,60	0,61	0,58	0,57	0,63	0,96	0,86	0,59	0,662	4
Рівненська	0,83	0,99	0,95	0,80	0,95	0,97	0,77	0,82	0,881	5
Сумська	0,50	0,55	0,50	0,53	0,57	0,97	0,84	0,57	0,612	4
Тернопільська	0,88	0,69	0,60	0,69	0,60	1,00	0,86	0,69	0,740	4
Харківська	0,31	0,62	0,58	0,63	0,62	0,97	0,89	0,62	0,626	4
Херсонська	0,62	0,73	0,67	0,78	0,67	0,95	0,97	0,59	0,736	4
Хмельницька	0,69	0,66	0,62	0,55	0,72	0,98	0,74	0,58	0,684	4
Черкаська	0,69	0,60	0,55	0,58	0,60	0,97	0,80	0,58	0,659	4
Чернівецька	0,91	0,80	0,78	0,83	0,75	0,99	0,88	0,61	0,812	5
Чернігівська	0,56	0,55	0,49	0,43	0,60	0,95	0,69	0,59	0,593	4

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень освіти» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси							Тип розвитку
	Y ₂₁	Y ₂₂	Y ₂₃	Y ₂₄	Y ₂₅	Y ₂₆	Y ₂₇	
Україна	0,69	0,95	0,20	0,38	0,71	0,73	0,545	3
АР-Крим	0,78	1,00	0,24	0,45	0,81	0,63	0,591	3
Вінницька	0,78	0,93	0,47	0,40	0,65	0,63	0,616	4
Волинська	0,59	0,95	0,17	0,45	0,78	0,63	0,527	3
Дніпропетровська	0,62	0,93	0,18	0,38	0,69	0,64	0,508	3
Донецька	0,86	0,95	0,14	0,29	0,83	0,63	0,511	3
Житомирська	0,78	0,95	0,17	0,46	0,77	0,55	0,537	3
Закарпатська	0,80	0,99	0,44	0,86	0,44	0,50	0,636	4
Закарпатська	0,64	0,95	0,13	0,36	0,75	0,75	0,503	3
Івано-Франківська	0,37	0,94	0,27	0,57	0,64	0,62	0,528	3
Київська	0,91	0,94	0,15	0,44	0,73	0,69	0,551	3
Кіровоградська	0,75	0,96	0,20	0,36	0,74	0,64	0,540	3
Луганська	0,67	0,93	0,18	0,31	0,87	0,65	0,519	3
Львівська	0,44	0,92	0,08	0,27	0,88	0,79	0,425	2
Миколаївська	0,94	0,92	0,29	0,39	0,76	0,64	0,600	4
Одеська	0,71	0,95	0,31	0,42	0,65	0,78	0,594	3
Полтавська	0,76	0,95	0,28	0,25	0,83	0,65	0,549	3
Рівненська	0,65	0,99	0,31	0,50	0,79	0,57	0,596	3
Сумська	0,88	0,92	0,09	0,39	0,91	0,56	0,491	3
Тернопільська	0,58	0,94	0,30	0,30	0,71	0,79	0,548	3
Харківська	0,66	0,95	0,10	0,34	0,69	0,92	0,488	3
Херсонська	0,96	0,98	0,39	0,44	0,76	0,53	0,637	4
Хмельницька	0,81	0,91	0,27	0,31	0,85	0,66	0,573	3
Черкаська	0,95	0,94	0,14	0,37	0,77	0,62	0,532	3
Чернівецька	0,77	0,97	0,52	0,62	0,59	0,54	0,651	4
Чернігівська	0,63	0,95	0,19	0,40	0,75	0,63	0,530	3

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень зайнятості» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси					Тип розвитку
	У ₃₁	У ₃₂	У ₃₃	У ₃₄	У ₃	
Україна	0,80	0,80	0,50	0,89	0,727	4
АР Крим	0,89	0,92	0,72	0,90	0,854	5
Вінницька	0,83	0,83	0,53	0,94	0,765	4
Волинська	0,80	0,77	0,37	0,89	0,670	4
Дніпропетровська	0,76	0,76	0,53	0,92	0,727	4
Донецька	0,81	0,73	0,26	0,96	0,618	4
Житомирська	0,85	0,83	0,42	0,87	0,715	4
Закарпатська	0,74	0,74	0,54	0,90	0,719	4
Закарпатська	0,81	0,81	0,52	0,94	0,753	4
Івано-Франківська	0,75	0,77	0,69	0,92	0,778	4
Київська	0,76	0,78	0,70	0,80	0,759	4
Кіровоградська	0,75	0,74	0,40	0,92	0,674	4
Луганська	0,94	0,93	0,46	0,99	0,793	4
Львівська	0,75	0,76	0,65	0,88	0,757	4
Миколаївська	0,85	0,85	0,51	0,93	0,768	4
Одеська	0,78	0,81	0,78	0,86	0,808	5
Полтавська	0,80	0,75	0,32	0,93	0,648	4
Рівненська	0,89	0,88	0,46	0,92	0,756	4
Сумська	0,86	0,87	0,57	0,91	0,792	4
Тернопільська	0,71	0,70	0,46	0,89	0,670	4
Харківська	0,80	0,80	0,51	0,89	0,734	4
Херсонська	0,88	0,90	0,66	0,92	0,830	5
Хмельницька	0,77	0,74	0,39	0,93	0,672	4
Черкаська	0,79	0,81	0,61	0,94	0,778	4
Чернівецька	0,85	0,86	0,59	0,90	0,789	4
Чернігівська	0,86	0,85	0,43	0,89	0,728	4

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень розвитку інфраструктури» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси											Тип розвитку
	У ₄₁	У ₄₂	У ₄₃	У ₄₄	У ₄₅	У ₄₆	У ₄₇	У ₄₈	У ₄₉	У ₅		
Україна	0,45	0,19	0,32	0,47	0,38	0,33	0,31	0,24	0,94	0,363	2	
АР Крим	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,000	0	
Вінницька	0,56	0,23	0,31	0,52	0,41	0,42	0,45	0,27	0,94	0,421	3	
Волинська	0,59	0,23	0,36	0,47	0,56	0,33	0,52	0,41	0,93	0,457	3	
Дніпропетровська	0,34	0,47	0,26	0,41	0,29	0,23	0,17	0,14	0,93	0,308	2	
Донецька	0,35	0,29	0,27	0,42	0,27	0,23	0,22	0,17	0,93	0,308	2	
Житомирська	0,49	0,12	0,26	0,46	0,35	0,35	0,50	0,33	0,93	0,371	2	
Закарпатська	0,69	0,22	0,80	0,89	1,00	0,54	0,62	0,52	0,94	0,640	4	
Закарпатська	0,35	0,76	0,30	0,42	0,32	0,25	0,25	0,21	0,93	0,372	2	
Івано-Франківська	0,85	0,13	0,52	0,47	0,80	0,93	0,90	0,70	0,95	0,611	4	
Київська	0,57	1,00	0,39	0,53	0,39	0,46	0,42	0,34	0,95	0,523	3	
Кіровоградська	0,40	0,17	0,34	0,52	0,35	0,31	0,33	0,16	0,93	0,341	2	
Луганська	0,33	0,15	0,23	0,40	0,30	0,28	0,20	0,15	0,93	0,281	2	
Львівська	0,77	0,08	0,34	0,40	0,47	0,44	0,26	0,26	0,93	0,361	2	
Миколаївська	0,39	0,30	0,55	0,56	0,38	0,30	0,25	0,17	0,93	0,379	2	
Одеська	0,38	0,22	0,34	0,53	0,41	0,35	0,23	0,17	0,93	0,351	2	
Полтавська	0,43	0,28	0,28	0,41	0,30	0,27	0,22	0,19	0,94	0,328	2	
Рівненська	0,53	0,45	0,22	0,49	0,49	0,36	0,31	0,34	0,94	0,426	3	
Сумська	0,41	0,11	0,38	0,42	0,29	0,24	0,29	0,18	0,93	0,307	2	
Тернопільська	1,00	0,36	0,59	0,57	0,71	0,80	0,78	0,44	0,94	0,655	4	
Харківська	0,40	0,18	0,35	0,38	0,28	0,24	0,22	0,18	0,93	0,304	2	
Херсонська	0,35	0,37	0,22	0,62	0,44	0,37	0,39	0,30	0,94	0,408	3	
Хмельницька	0,62	0,13	0,31	0,57	0,37	0,44	0,44	0,39	0,93	0,417	3	
Черкаська	0,49	0,65	0,58	0,79	0,51	0,71	0,63	0,45	0,95	0,623	4	
Чернівецька	0,50	0,10	1,00	1,00	0,85	1,00	1,00	1,00	1,00	0,705	4	
Чернігівська	0,44	0,14	0,23	0,38	0,32	0,30	0,30	0,25	0,93	0,323	2	

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень дохідності населення» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси					Тип розвитку
	Y ₅₁	Y ₅₂	Y ₅₃	Y ₅₄	Y ₅	
Україна	0,69	0,67	0,86	0,10	0,447	3
АР Крим	0,52	0,48	0,86	0,09	0,373	2
Вінницька	0,63	0,54	0,87	0,13	0,444	3
Волинська	0,53	0,53	0,82	0,05	0,330	2
Дніпропетровська	0,83	0,69	0,85	0,12	0,488	3
Донецька	0,56	0,78	0,80	0,12	0,456	3
Житомирська	0,59	0,53	0,87	0,07	0,366	2
Закарпатська	0,47	0,54	0,92	0,10	0,392	2
Запорізька	0,78	0,66	0,94	0,13	0,505	3
Івано-Франківська	0,56	0,55	0,89	0,33	0,547	3
Київська	0,74	0,68	0,81	0,22	0,545	3
Кіровоградська	0,58	0,53	0,90	0,08	0,390	2
Луганська	0,42	0,62	0,89	0,09	0,381	2
Львівська	0,63	0,58	0,83	0,13	0,443	3
Миколаївська	0,63	0,64	0,89	0,14	0,474	3
Одеська	0,69	0,62	0,78	0,13	0,457	3
Полтавська	0,69	0,61	0,86	0,09	0,430	3
Рівненська	0,57	0,58	0,80	0,06	0,354	2
Сумська	0,64	0,55	0,91	0,07	0,389	2
Тернопільська	0,50	0,48	0,86	0,05	0,320	2
Харківська	0,69	0,60	0,86	0,17	0,492	3
Херсонська	0,58	0,51	0,79	0,08	0,373	2
Хмельницька	0,61	0,54	0,83	0,06	0,360	2
Черкаська	0,58	0,54	0,84	0,09	0,392	2
Чернівецька	0,51	0,50	0,92	0,10	0,395	2
Чернігівська	0,61	0,52	0,89	0,11	0,422	3

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень якості життя» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси				Тип розвитку
	У61	У62	У63	У6	
Україна	0,59	0,35	0,81	0,553	3
АР Крим	0,39	0,43	0,62	0,468	3
Вінницька	0,72	0,21	0,71	0,473	3
Волинська	0,53	0,44	0,79	0,568	3
Дніпропетровська	0,58	0,35	0,84	0,555	3
Донецька	0,40	0,33	0,58	0,427	3
Житомирська	0,68	0,16	0,77	0,435	3
Закарпатська	0,50	0,97	0,90	0,758	4
Закарізька	0,57	0,38	0,75	0,546	3
Івано-Франківська	0,55	0,33	0,94	0,554	3
Київська	0,96	0,51	0,99	0,785	4
Кіровоградська	0,59	0,14	0,65	0,381	2
Луганська	0,41	0,31	0,73	0,456	3
Львівська	0,54	0,44	0,91	0,603	4
Миколаївська	0,50	0,39	0,76	0,527	3
Одеська	0,57	0,45	0,57	0,528	3
Полтавська	0,64	0,31	0,90	0,563	3
Рівненська	0,50	0,36	0,80	0,525	3
Сумська	0,63	0,22	0,76	0,470	3
Тернопільська	0,55	0,36	0,95	0,572	3
Харківська	0,56	0,31	0,80	0,517	3
Херсонська	0,48	0,45	0,63	0,514	3
Хмельницька	0,67	0,16	0,86	0,453	3
Черкаська	0,71	0,32	0,79	0,564	3
Чернівецька	0,54	0,43	0,84	0,579	3
Чернігівська	0,82	0,20	0,75	0,499	3

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень стану земельних ресурсів» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси			Тип розвитку
	Z ₁₁	Z ₁₂	Z ₁	
Україна	0,549	0,217	0,345	2
АР Крим	0,540	0,039	0,145	1
Вінницька	0,458	0,999	0,676	4
Волинська	0,805	0,997	0,896	5
Дніпропетровська	0,394	0,521	0,453	3
Донецька	0,393	0,001	0,020	1
Житомирська	0,757	0,941	0,844	5
Закарпатська	1,000	0,999	0,999	5
Запорізька	0,390	0,001	0,020	1
Івано-Франківська	0,860	0,838	0,849	5
Київська	0,606	0,575	0,590	3
Кіровоградська	0,390	0,973	0,616	4
Луганська	0,511	0,221	0,336	2
Львівська	0,736	0,926	0,825	5
Миколаївська	0,394	0,810	0,565	3
Одеська	0,448	0,999	0,669	4
Полтавська	0,475	0,952	0,672	4
Рівненська	0,835	0,970	0,900	5
Сумська	0,593	0,029	0,131	1
Тернопільська	0,473	0,999	0,688	4
Харківська	0,479	0,835	0,632	4
Херсонська	0,452	0,969	0,662	4
Хмельницька	0,484	0,990	0,693	4
Черкаська	0,510	0,997	0,713	4
Чернівецька	0,703	1,000	0,839	5
Чернігівська	0,651	0,995	0,805	5

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень стану водних ресурсів» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси				Тип розвитку
	Z ₂₁	Z ₂₂	Z ₂₃	Z ₂	
Україна	0,66	0,02	0,24	0,133	1
АР Крим	0,66	0,01	0,39	0,117	1
Вінницька	0,65	0,19	0,22	0,302	2
Волинська	0,66	0,12	0,24	0,266	2
Дніпропетровська	0,68	0,01	0,23	0,112	1
Донецька	0,65	0,01	0,20	0,106	1
Житомирська	0,65	0,10	0,29	0,269	2
Закарпатська	0,64	0,04	0,24	0,181	1
Закарпатська	0,65	0,03	0,19	0,163	1
Івано-Франківська	0,65	0,18	0,22	0,298	2
Київська	0,68	0,63	0,20	0,442	3
Кіровоградська	0,65	0,06	0,71	0,304	2
Луганська	0,64	0,01	0,46	0,124	1
Львівська	0,65	0,01	0,29	0,134	1
Миколаївська	0,65	0,01	0,25	0,123	1
Одеська	0,66	0,01	0,60	0,165	1
Полтавська	0,65	0,09	0,24	0,244	2
Рівненська	0,65	0,04	0,24	0,179	1
Сумська	0,72	0,01	0,24	0,102	1
Тернопільська	0,82	0,05	0,24	0,220	2
Харківська	0,65	0,08	0,22	0,225	2
Херсонська	0,98	0,14	0,27	0,330	2
Хмельницька	0,65	0,08	0,28	0,241	2
Черкаська	0,66	0,06	0,22	0,209	2
Чернівецька	0,64	0,06	0,22	0,205	2
Чернігівська	0,66	0,03	0,22	0,161	1

Примітка. Розрахунки автора.

Значення індексів за індикатором «Рівень стану атмосферного повітря» в середньому за 2016-2019 роки

Регіони	Індекси		Тип розвитку
	Z ₃₁	Z ₃	
Україна	0,04	0,035	1
АР Крим	0,20	0,200	2
Вінницька	0,04	0,040	1
Волинська	0,92	0,917	5
Дніпропетровська	0,01	0,008	1
Донецька	0,00	0,005	1
Житомирська	0,54	0,542	3
Закарпатська	0,54	0,542	3
Закарпатська	0,03	0,027	1
Івано-Франківська	0,01	0,013	1
Київська	0,06	0,059	1
Кіровоградська	0,37	0,367	2
Луганська	0,03	0,030	1
Львівська	0,04	0,041	1
Миколаївська	0,31	0,313	2
Одеська	0,26	0,259	2
Полтавська	0,10	0,096	1
Рівненська	0,37	0,367	2
Сумська	0,22	0,218	2
Тернопільська	0,28	0,284	2
Харківська	0,06	0,063	1
Херсонська	0,75	0,750	4
Хмельницька	0,23	0,226	2
Черкаська	0,07	0,068	1
Чернівецька	0,58	0,583	3
Чернігівська	0,16	0,161	1

Примітка. Розрахунки автора.